

LUND UNIVERSITY

Från industriell demokrati till medbestämmande - fackliga utvecklingslinjer 1917-1980

Kjellberg, Anders

Published in:
Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia

1981

Document Version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Kjellberg, A. (1981). Från industriell demokrati till medbestämmande - fackliga utvecklingslinjer 1917-1980. *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, (21-22), 53-82.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Från industriell demokrati till medbestämmande

ANDERS KJELLBERG

Då medbestämmandelagen antogs 1976 hade den föregåtts av nära ett decennium med skärpta krav på demokratisering av arbetslivet. Under två tidigare perioder har det rests liknande krav; dels efter första världskriget, då det hela utmynnade i ett lagförslag om driftsnämnder (1923); dels vid senaste krigsslutet då LO och SAF slöt ett avtal om företagsnämnder (1946). De mest långtgående kraven formulerades under första och tredje perioden. De var först kopplade till socialiseringsfrågan och fördes sedan fram parallellt med löntagarfondsdiskussionen. Det var också vid dessa tillfällen som man ansåg det nödvändigt att gå fram lagstiftningsvägen, även om det lagförslag som lades fram 1923 var mycket urvattnat. Arbetsgivarnas negativa inställning till avtal i medbestämmandefrågorna förbyttes under 40-talet i en serie samarbetsavtal i Saltsjöbadsavtalets anda. Både LO och SAF föredrog avtal framför lagstiftning.

Omsvängningen vid 60-talets slut hade att göra med att kraven skärptes från fackligt håll. Vad berodde det på? Det är en av de frågor vi här ska försöka besvara. Andra frågor är: Varför aktualiserades medbestämmandefrågorna under de tre nämnda perioderna? Hur kunde det komma sig att socialdemokratin låg före fackföreningsrörelsen när det gällde att ta initiativet vid det första tillfället, medan det var tvärtom vid de båda andra? Vilka motiv för "industriell demokrati" och "medbestämmande" angav man vid olika tidpunkter? Hur har fackföreningsrörelsens inställning skiftat med tiden? Hur har olika förbund inom LO ställt sig? Speciell tyngd kommer därvid att läggas på Metallindustriarbetarförbundets agerande, ett förbund som spelat en nyckelroll i detta sammanhang.

Frågan om industriell demokrati aktualiseras efter första världskriget

Under de oroliga åren vid första världskrigets slut upprättade arbetarna i flera europeiska länder arbetar- eller driftsråd. Det var en ny form för organisering, som syftade till att införa "arbetarkontroll" över produktionen. I Sverige vann arbetarrörelsen ingen anklang i den meningen att arbetarna spontant bildade sådana råd. De mest dramatiska händelserna inträffade istället utanför fabriksportarna. Det rörde sig om demonstrationer och oroligheter i samband med livsmedelsbristen.

Däremot propagerade det nybildade vänstersocialistiska partiet för arbetarråd. (1)

Även syndikalisterna förklarade sig vara anhängare av driftsråd.(2) Tidigare hade de ansett det vara *fackföreningarnas* uppgift att överta kontrollen över produktionsmedlen vid övergången till ett socialistiskt samhälle.

Fackföreningsrörelsen och det socialdemokratiska partiet (SAP) intog till en början en passiv hållning till frågan om arbetar- eller driftsråd. Från fackligt håll var man bl a rädd för att råden skulle bli konkurrentorganisationer till fackföreningarna. Till bilden hörde att fack- och verkstadsklubbarna redan var relativt väl utbyggda på arbetsplatserna, vilket innebar att situationen i Sverige var annorlunda än i många andra länder. I och med att arbetsgivarna i allmänhet erkände arbetarnas rätt att upprätta arbetsplatsorganisationer fanns det inte heller något större behov av lagstiftning för att legalisera den fackliga närvaron i företagen. Det kan nämnas att i Österrike kom lagen om driftsråd att tjäna detta syfte.(3)

Jämfört med fackföreningsrörelsen uppvisade SAP efter hand en betydligt större aktivitet angående det som kom att kallas ekonomisk eller industriell demokrati. Medan *Tiden* inte innehöll några artiklar i ämnet under 1918, började översikter över utländska förslag dyka upp under 1919.(4) På 1920 års partikongress anknöt diskussionen i hög grad till utländska förebilder. Ernst Wigforss (ombud från Göteborg) menade att man borde följa den väg som de engelska gillesocialisterna valt, dvs att samtidigt kräva socialisering och arbetarförvaltning av företagen.(5) Gustav Möller (partistyrelsen) var skeptisk till gillesocialismen och rekommenderade istället den österrikiska driftsrådsmodellen, men med det tillägget att råden måste bindas ihop med fackföreningarna på ett klarare sätt än i Österrike.(6) Målaren och medlemmen av LO:s landssekreteriat Oskar Hagman, som redogjorde för fackföreningsrörelsens synpunkter, pekade på svårigheterna att realisera driftsråd i Sverige, eftersom arbetarna inte ville låta sig nöjas med rådgivande driftsråd, samtidigt som samtliga borgerliga partier skulle motsätta sig beslutande råd. Beslutande råd skulle i praktiken vara detsamma som att upphäva arbetsgivarnas ensamrätt att leda och fördela arbetet och att fritt anta och avskeda arbetskraft (§ 23 i SAF:s stadgar), en rätt som slagits fast i den sk decemberkompromissen mellan LO och SAF 1906 (som å andra sidan innebar att arbetsgivarna erkände arbetarnas organisationsrätt).(7) Sist, men inte minst, framhöll Hagman att "det torde vara svårt att få vår starka fackföreningsrörelse att gå med på driftsrådsexperimenten".(8) Det fanns nämligen risk att driftsråden skulle inkräkta på fackföreningarnas verksamhetsområde, vilket LO:s ordförande Arvid Thorberg syftade på, då han i debatten framhöll att han inte ville vara med att utbyta fackföreningarna mot driftsråd.(9) Vidare skulle driftsråden komma i konflikt med de fackliga intressena genom att det "ligger en fara i att råden kunna vinnas för industrins intressen" (Hagman).(10) Hagman varnade för en omedelbar lagstiftning och ville istället ha en utredning om rådets verksamhetsram. Kongressens beslut blev att tillsammans med LO tillsätta en kommitté om industriell demokrati, som man i allmänna ordalag uttalade sig positivt om.(11)

Varför började då SAP intressera sig för industriell demokrati under åren 1919 och 1920? Den omedelbara orsaken kan sökas i partiets behov av att konkretisera sitt ställningstagande i socialiseringsfrågan. Den hade blivit högaktuell, sedan kampen för politisk demokrati avförts från dagordningen, dessutom krävde utmaningen från vänster ett svar från socialdemokratins sida.(12) Såväl vänster- som högerut ville man markera sitt avståndstagande från rent statssocialistiska modeller. Vänsterut gällde det i förhållande till syndikalisterna, som ville ha arbetarstyrda företag, och vänstersocialisterna, som såg ett föredöme i den sovjetiska utvecklingen mot statssocialism.

Typiskt nog betecknade Wigforss gillessocialismen som "en slags sammansmältning mellan statssocialism och syndikalism."(13) På den skandinaviska arbetarkongressen i Köpenhamn januari 1920, där det fastslogs att "den industriella demokratin bör vara ett led i socialiseringsprocessen", varnade Möller för byråkratiseringsfaran, varför han förespråkade att man borde börja med självstyrande företag i vilkas ledning både arbetarna, konsumenterna, "samhället" och förvaltningspersonalen själv var representerad.(14)

På industrigrensnivå skulle detta system kompletteras med s k kontroll- eller industriråd med representanter för de kapitalister, som tills vidare ägde industrin, industrins arbetare, samhället och konsumenterna. Industriråden skulle sedan kunna sammanknytas till ett ekonomiskt parlament.(15) Inom parentes sagt var det sådana tankar som gjorde att Möller på partikongressen motsatte sig att enkammersystemet skrevs in i 1920 års partiprogram. Även Hjalmar Branting menade att direktrepresentation för ekonomiska grupper borde prövas och att det fanns skäl att undersöka om det fanns något gott att hämta ur rådssystemet i detta sammanhang.(16)

Från fackföreningsrörelsens sida var man mer positivt inställd till industriråd än till driftsråd, vilket framhölls av Hagman på partikongressen 1920.(17) På den skandinaviska arbetarkongressen menade dock samme talare att även rent rådgivande driftsråd kunde ge arbetarna värdefulla erfarenheter om företagets skötsel.(18)

Liknande synpunkter framfördes i arbetarkongressens uttalande om att "som förberedelse (för det socialistiska samhället – min anm.) kan arbetarnas ökade inflytande på företagets ledning vara nyttig och nödvändig, på samma gång som det kommer att motverka faran för byråkratism i den nuvarande statliga, kommunala och privata stordriften", ett uttalande som landssekreteriatet upprepade vid 1922 års LO-kongress.(18)

Den roll man tillmätte den industriella demokratin för att skola arbetarna och motverka byråkratisering under en successiv socialisering bör ses i ljuset av händelseutvecklingen i Sovjetunionen, där den tvångsmässiga socialiseringen efterföljdes av inbördeskrig, betydande svårigheter att upprätthålla produktionen och arbetarrådets upplösning. Den gradvisa vägen framåt motiverades med att man inte skulle klara att överta driften av hela näringslivet på en gång och att det gällde att undvika inbördeskrig och produktionsnedgång.(19) Till skillnad från vänstersocialisterna

hade socialdemokraterna tidigare inte visat någon särskild entusiasm för arbetarråden. Att man nu var beredd att ta upp tanken i modifierad form hängde sannolikt samman med att de österrikiska och tyska förebilderna hade förlorat mycket av sin makt och samhällsomstörtande karaktär. Genom att ta ställning för industriell demokrati och skärpa hållningen i socialiseringsfrågan förbättrade partiet nu sina möjligheter att bemöta kritiken vänsterifrån. Med Brantings ord: "Efter denna programrevision finns det ingen anledning att befara att det socialdemokratiska arbetarpartiet i vårt land begär för litet ifråga om privatkapitalismens avskaffande."(20)

Förutom att framställas som ett led i socialiseringsprocessen motiverades den industriella demokratin med att produktionen därigenom skulle kunna höjas. Argumentet hängde delvis samman med att en stegvis socialisering skulle åtföljas av höjd produktion, varvid industriell demokrati skulle ersätta profitintresset som drivkraft för produktionen.(21) Den ökade arbetsglädjen och det ökade ansvar för produktionen, som antogs gå hand i hand med ett större inflytande för arbetarna på företagens skötsel, hade emellertid också en mer kortsiktig aspekt, nämligen att åstadkomma en produktionshöjning redan inom det kapitalistiska systemets ram. I det förslag till valprogram som lades fram av Göteborgs arbetarkommun och som skrevs av Wigforss (men som aldrig kom upp till diskussion) pekade man på den svenska industrins behov av att "specialisera och standardisera produktionen, till fullo utnyttja alla tekniska möjligheter", varvid arbetarnas medverkan skulle vara nödvändig: "Förändringar i produktionen av sådan omfattning, som här kunna komma ifråga, medföra omvälvningar i stora arbetaregruppers liv, såsom överflyttning från en plats till en annan, från ett arbete till ett annat osv. Dessa förändringar kunna i lugn och ro föras, endast om arbetarna och deras organisationer taga verksam del i omdaningsarbetet".(22)

Sigfrid Hansson (ledamot av första kammaren och redaktör för *Fackföreningsrörelsen*) pläderade i en artikel för att arbetarna skulle erbjuda medansvar för produktionen mot att man fick medinflytande på företagens drift och administration: "Detta medansvar skulle komma till uttryck först och främst i kollektivavtalet och t ex därigenom, att fackföreningarna åtog sig att sörja för att produktionen erhöles god och pålitlig arbetskraft och att de vilja medverka till stärkandet av "industrins moraliska basis", dvs aktivt medverka till en ständigt stegrad produktion".(23)

I och med att utvecklingen till industriell demokrati under längre eller kortare period tänktes försiggå inom det kapitalistiska samhällets ram kunde man enligt Hansson "med fog säga, att den industriella demokratin under sitt första skede kommer att gagna privatkapitalismen".(24)

En viktig aspekt av arbetarnas medansvar för ökad produktion bestod i att antalet arbetskonflikter därigenom skulle kunna minskas. Wigforss pekade uttryckligen på att i England var en av utgångspunkterna för frågan om industriell demokrati strävandena att åstadkomma större lugn på arbetsmarknaden under första världskriget.(25) Den socialdemokratiske finansministern Thorsson framförde liknande synpunkter i ett tal inför skånska näringslivsrepresentanter i juli 1919. I likhet med i England borde man diskutera möjligheten för arbetarna att få en ökad inblick i och eventuellt ett direkt inflytande på företagens ledning så att de skulle känna sig

solidariska med det företag de arbetade i. Syftet var att "komma från de mest upp-
rivande och för näringslivet som sådant kraftödande striderna".(26)

Då den statliga utredningen om industriell demokrati tillsattes av den social-
demokratiska regeringen i juni 1920 framhöll Branting i direktiven att den indust-
riella demokratin "måste . . . fästa arbetarna närmare vid produktionen och sålunda
i hela samhällets intresse skapa en ny sporre till densamma ökning".(27) Bran-
tings förhoppning var därför att arbetsgivarna så småningom skulle komma att
acceptera ett ökat inflytande för arbetarna. Om den industriella demokratis roll
för socialiseringsprocessen sade Branting däremot inte ett ord, vilket är förståeligt
med tanke på att en samförståndslösning med arbetsgivarna eftersträvades. Det
framgick också av att flera näringslivsrepresentanter utsågs till ledamöter i utred-
ningen. Frågan om socialisering hänsköts till en annan utredning, den s k socialise-
ringsnämnden, som tillsattes samtidigt.

SAP:s valnederlag 1920: ambitionerna tonas ned

Tillsättandet av de båda statliga utredningarna var ändå nog för att frågan om socia-
lisering skulle bli den centrala vid andrakammarvalet 1920. Till detta bidrog säker-
ligen socialdemokratins tvetydiga hållning. Ibland talade man om industriell demo-
krati som en form för samverkan mellan arbetare och arbetsgivare som skulle höja
produktionen. De föreslagna industriråden var en sorts samarbetsorgan för hela
industrigrenar. Vid andra tillfällen framhölls kapitalismens avskaffande och att in-
dustriell demokrati var ett led i socialiseringsprocessen. Också valkampanjen präg-
lades av denna tvetydighet, även om man försökte visa viss återhållsamhet i ut-
talandena.(28)

"Mot socialiseringen" blev borgerlighetens lösenord under valrörelsen.(29) Valet
blev det första vid vilket SAP gick tillbaka. Även vänstersocialisterna förlorade
terräng, medan högern och bondepartierna stärkte sin ställning. Det ansågs allmänt
att SAP förlorade valet på socialiseringsfrågan, som inte vid något senare tillfälle
stätt i förgrunden på samma sätt som 1920.(30) Valnederlaget, de borgerliga par-
tiernas omedgörliga hållning och den relativt svaga parlamentariska ställningen bi-
drog säkerligen till att partiet drevs på defensiven i socialiseringsfrågan och att am-
bitionerna om industriell demokrati tonades ned. Den massarbetslöshet, som inom
kort inträdde, gjorde istället arbetslöshetsfrågan till den stora stridsfrågan.

Fackföreningsrörelsen kräver 1921 industriell demokrati som kompensation för lönesänkningar

Den djupa ekonomiska konjunkturedgång, som inleddes under senhösten 1920,
medförde dock att *fackföreningsrörelsen* i betydligt större utsträckning än tidigare
tog upp frågan om industriell demokrati. I den s k Eskilstunaresolutionen, som an-
togs av Eskilstuna fackliga centralorganisation den 2 januari 1921, ställde man som
villkor för att gå med på lönesänkningar att arbetarvalda förtroendemän skulle få

insyn i företagens ekonomiska och tekniska angelägenheter.(31) På arbetarmöten i bl a Malmberget, Luleå, Katrineholm och Östersund krävdes det införande av driftsråd i anslutning till Eskilstunaresolutionen.(32) I en resolution antagen av Metalls avdelning 1 i Stockholm den 9/1 1921 tillbakavisades däremot arbetsgivarnas lönesänkingskrav och istället krävdes arbetarkontroll över produktionen samt socialisering.(33) Genom ett initiativ av Metalls verkställande utskott (VU) antog LO:s representantskapsmöte ett uttalande som gick ut på att man kunde tänka sig lönesänkningar mot att arbetarna fick inte bara insyn (som i Eskilstunaresolutionen) utan också *inflytande* på företagens skötsel:

”Skulle förändring å världsmarknaden nödvändiggöra ändring i prisläget inom Sverige, äro arbetarna villiga *medverka till produktionskostnadernas nedbringande* till en nivå, som gör det möjligt för de olika industrierna att konkurrera på världsmarknaden, *under förutsättning att det åt arbetarna gives plats att genom av fackorganisation utsedda förtroendemän öva inflytande å företagets såväl ekonomiska som administrativa och organisatoriska ledning*. Genom ett sådant arrangemang torde all onödig kontroll- och övervakningspersonal kunna bortfalla och arbetarnas intresse bindas vid företagen på ett sådant sätt, att den nödtvungna och ständiga stridsställningen mellan företagen och arbetarna kan mildras.”(34)

Som synes saknar argumentationen inte paralleller med löntagarfondsdiskussionerna vid 1980-talets början. Metallordföranden Johan-Olov Johansson framhöll att man hade att välja mellan en ordnad reträtt eller att ”gå till anfall och peka på det nuvarande produktionssystemets brister”. Han åsyftade då kraven i Eskilstunaresolutionen och i den skrivelse från Metalls VU som mötet sedan antog som sin egen (se citatet ovan). Motiveringen till att ställa sådana villkor var att förhindra arbetsgivarna från att kräva ytterligare lönereduceringar, men ”vad vi framför allt böra undvika är att panik utbryter bland arbetarna”.(35) Risken fanns nämligen att de kunde vända fackföreningarna ryggen om man utan vidare accepterade stora lönesänkningar och inte hade något annat att erbjuda.

Varför svänger Metall om och tar initiativet?

Att det var Metall som tog initiativet till att kravet om inflytande över produktionen lyftes fram får för det första ses mot bakgrund av att metall- och verkstadsindustrin var inriktad på export, vilket minskade utsikterna i löneförhandlingarna, då konjunkturen pekade nedåt. För det andra fick den vänstersocialistiskt dominerade fackoppositionen en stark ställning inom förbundet på 1919 års kongress.(36)

Liksom fackföreningsrörelsen i övrigt förhåll sig dock Metall relativt avvaktande ända fram till dess konjunkturedgången satte in på allvar. Under kongressen i augusti 1919 berördes arbetarnas inflytande över produktionen endast i allmänna ordalag i samband med besluten att intensifiera upplysningsarbetet och att tillsätta en socialiseringskommitté, som för övrigt inte höll något sammanträde på ett helt år.(37) På en verkstadsarbetarkonferens i september 1920 motsatte sig J-O Johansson att man skulle kräva medbestämmande i företagen. Denne, som kan betecknas som en traditionell fackföreningsman, motiverade sitt ställningstagande på följande

sätt: ”Taga vi nu medbestämmanderätten måste vi också taga vår del av ansvaret, men till detta torde vi ej vara beredda. Under förhandenvarande omständigheter torde införande av rådsinstitutioner möjligen medföra större inkomst för verkstäderna, under det att arbetarnas fördelar bli inga”.(38)

Det är intressant att notera att Metalls ordförande avvisade det i SAP-sammanhang vanliga argumentet om att ökad produktion låg i allas intresse. Bakom motviljan att ta ansvar för företagets drift låg en rädsla att facket skulle försätta sig i en motsättningsfylld dubbelposition mellan medlemmarna och företagsledningen. Vidare var Johansson motståndare till att arbetarråd upprättades vid sidan av fackföreningarna, som ju redan var representerade på arbetsplatserna i form av verkstadsklubbar.(39) Förslaget om medbestämmande, som lades fram av VU-ledamoten Axel Svensson (Fackoppositionen), gick ut på att följande passus skulle tas med i det nya avtalsförslaget: ”Arbetsgivarna erkänna arbetarnas medbestämmande vid antagande och avskedande av arbetare, arbetsförmän och verkmästare . . . anskaffande av nya maskiner, vid införandet av nya driftsmetoder, arbetsmetoder m m”.(40)

Medbestämmanderätten skulle utövas genom arbetarråd. Svenssons yrkande, som avslagits med 4 röster mot 3 vid ett VU-möte i augusti, antogs inte heller av konferensen. Fortfarande i december 1920 avvisade J-O Johansson ett förslag från VU-ledamoten Fritjof Ekman (vänstersocialist) om att man skulle acceptera en lönesänkning om priserna gick ned och i samband härmed kräva arbetarkontroll över produktionen.(41) Till VU-mötet i januari 1921 hade emellertid Johansson svängt om. VU-skrivelsen till landssekreteriatet (se ovan) var en kompromiss mellan förslag som lagts fram av Johansson och Oscar Westerlund (vänstersocialist). Båda förslagen innehöll ökat arbetarinflytande som villkor för lönesänkningar, men Westerlunds var i mer ultimativ form.(42)

Fackföreningsrörelsens fortsatta negativa inställning till arbetar- och driftsråd

Beträffande inställningen till arbetarråd var Metalls ordförande fortfarande negativ, vilket framgick på representantskapsmötet, då han ej kunde se räddningen i något slags rådssystem ”à la Ryssland”: ”Metallindustriarbetarförbundets tanke är att verkstadsklubbar och avdelningar skulle bli de institutioner som i framtiden skola kunna sköta produktionen. På så vis kunna vi måhända till slut slå benen undan svenska arbetsgivarföreningen”.(43)

Samma synpunkt genomsyrar det utlåtande som den av Johansson ledda socialiseringskommittén lade fram vid 1922 års Metallkongress. Det betonades hur begränsat arbetarnas inflytande var i de länder där det antagits lagar om driftsråd och hur arbetsgivarna, särskilt i Tyskland, försökte spela ut råden mot fackföreningarna.(44) Vidare hette det: ”Den industriella demokrati, som i andra länder med hjälp av driftsråd och driftsrådslagar genomförts, har redan våra fackorganisationer tillkämpat sig och mycket därutöver . . . Skulle . . . med det inflytande som verk-

stadsklubbarna och förbundet redan förskaffat sig några nya organ behöva skapas? Svaret kan endast bli ett nej!".(45)

En fortsatt *facklig* framryckning för att bryta arbetsgivarnas herravälde i företagen sades vara nödvändig, inte minst för socialiseringsfrågans lösning.(46) I första hand gällde det att få medinflytande på antagandet och avskedandet av arbetare, vilket i sin tur måste "medföra inflytande över arbetet som sådant, dess ledning och fördelning".(47) Medlet för att vinna inflytande var att upprätta ett arbetsgivarregister, till vilket alla som sökte arbete skulle vända sig. Denna idé visade sig dock svår att förverkliga i praktiken.(48)

Vid LO-kongressen 1922 varnade landssekreteriatet i sitt utlåtande för "en fristående driftsrådsorganisation, som kan skada och splittra arbetarnas fackliga organisationer".(49) LO-ordföranden Arvid Thorberg framhöll i debatten att "vi vilja icke ha någon särskild driftsrådsorganisation. Vi vilja att fackorganisationerna skola taga sig an den industriella demokratin".(50) Detta hindrade inte att man uttalade sig för lagstiftning, men med tillägget att den "bör byggas på fackföreningarna".(51)

Förslaget om rådgivande driftsnämnd 1923

Enligt det förslag om rådgivande driftsnämnder, som den statliga utredningen om industriell demokrati lade fram i september 1923, skulle samtliga arbetarrepresentanter i nämnderna utses av fackföreningarna. Därigenom skilde sig nämnderna från de lagstadgade driftsråden i Norge och Centraleuropa, som var oberoende av de fackliga organisationerna.(52) Motiveringen var:

"Fackföreningen är utan tvivel en kamporganisation. Men lika dåraktigt som det vore att tro sig undkomma detta faktum genom att sluta ögonen därför, lika dåraktigt synes det vara att söka kringgå det genom att vid sidan av fackföreningarna skapa nya organ, som väntas förkroppsliga en ny anda genom att arbetarna därinom skulle glömma eller bortse från sina intressen eller sina idéer som fackföreningsmän. Med den ställning, som de fackliga organisationerna intaga i vårt land, skulle en dylik nyskapelse tvärtemot deras önsknings antingen bli praktiskt taget betydelselös eller också endast ytterligare förbittra förhållandet mellan arbetsgivare och fackföreningar, om nämligen de nya bildningarna finge utseende av att vara ämnade som sprängkilar inom de gamla fackorganisationerna."(53)

Den av SAP och LO i mars 1920 tillsatta kommittén för industriell demokrati be- tecknade det som en stor förtjänst hos utredningsförslaget att det "fast förankrar driftsnämnderna i fackföreningsrörelsen".(54) Metallordföranden J-O Johansson, som var ledamot av den statliga utredningen påpekade dock i sin reservation att det fanns risk för dualism mellan nämnderna och avdelnings- och klubbstyrelserna.(55)

De föreslagna driftsnämnderna skulle bestå av 3–9 fackföreningsrepresentanter och högst 3 arbetsgivarrepresentanter. De skulle vara rent rådgivande med uppgift att "till produktionens säkerställande verka för ett gott förhållande mellan företagets arbetare och arbetsledningen".(56) Det var arbetsgivarens skyldighet att lämna upplysningar om produktionstekniken och företagets ekonomiska ställning såvida det inte skulle "medföra skada för företaget".(57) Vidare var denne skyldig att informera om driftsinskränkningar innan de verkställdes.(58) Utredningen sammanfattar:

”Det är . . . icke något försök att på lagstiftningens väg skaffa arbetarna ”medbestämmanderätt över industrien” eller ”tryggt inflytande på vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling”. Det är i stort sett ingenting annat än en *förhandlingsordning mellan arbetsgivare och fackföreningar* rörande en rad för båda parterna betydelsefulla problem, som dessa tidigare i regel undvikit att diskutera, jämte bestämmelser om *tillhandahållande av vissa fakta och upplysningar* för att ge åt förhandlingarna nödigt underlag”.(59)

I utredningsdirektiven hade just framförts krav på ett ”tryggt inflytande för de anställda på vederbörande företags förvaltning och allmänna utveckling”,(60) ett krav som man nu alltså tillbakavisade.

SAP-LO-kommittén, som inte utarbetade något eget förslag, betonade i sitt utlåtande att det *lagstiftningsvägen* inte var möjligt att ge nämnderna beslutanderätt, eftersom det skulle vara liktydigt med en konfiskation av företagen och det kunde ”icke rimligen ske i den ordning att man gör en lag om driftsnämnder och överlämnar egendomen till de därefter bildade nämnderna”.(61) Istället menade man att beslutanderätt endast kunde uppnås genom frivilliga överenskommelser.

Metalls reservation

Bakom lagförslaget stod arbetarrörelserepresentanterna, vilka utgjorde utredningens majoritet. De bestod av ordföranden Ernst Wigforss (ledamot av första kammaren), Edvard Johansson (LO:s sekreterare), J-O Johansson (Metalls ordförande), Olof Carlsson (försäkringsråd och förstakammarledamot) och Alrik Hult (ingenjör). Metallordföranden reserverade sig dock med motiveringen att det skulle vara svårt att åstadkomma ett samarbete mellan arbetsgivare och arbetare för att förbättra driftsresultatet under de rådande starka motsättningarna på arbetsmarknaden.(62) Arbetarna skulle inte heller kunna känna någon samhörighet med företagen så länge arbetsgivarna hade ensamrätt till att anta och avskeda arbetare och att leda och fördela arbetet. En verklig industriell demokrati och ett samarbete kring driftsresultatet var inte möjligt så länge arbetarna inte fick medbestämmanderätt i dessa avseenden samt rätt till ”säte och stämma i företagens olika styrelser”. Som tidigare nämnts tog J-O Johansson också upp faran för motsättningar mellan fackföreningarna och de nya organen.

Förslagets mottagande inom fackföreningsrörelsen

Inom LO:s representantskap var stämningen kritisk till utredningsresultatet. Den ledande kritikern J-O Johansson yttrade att förslaget ”fordrar av arbetarna endast skyldigheter, men ger dem inga motsvarande rättigheter”.(63) LO-ordförandens förslag att tillstyrka förkastades med 19 röster mot 23 för ett uttalande, som gick ut på att förbunden först måste höras och att ändringar och tillägg var nödvändiga.(64) Ett par månader senare, i december 1923, anslöt man sig till betänkandet med de förändringar som SAP-LO-kommittén föreslagit.(65) Detta skedde dock utan någon entusiasm. I verkligheten var de yttranden, som förbunden gjort, över-

vägande negativa.(66) De kretsade i hög grad kring §23-frågorna, dvs rätten att leda och fördela arbetet och att anta och avskeda arbetskraft.(67)

Man kan konstatera att utredningen fjärrat sig från den ena av målsättningarna med industriell demokrati, nämligen att vara ett led i socialiseringsprocessen.(68) Istället hade strävan att öka produktionen satts i centrum. Detta skulle ske genom ett förtroendefullt samarbete mellan arbetare och arbetsgivare. Argumenteringen gick ut på att ett förbättrat produktionsresultat skulle komma alla tillgodo och att det gällde att nedbringa konfliktfrekvensen, eftersom "de stora arbetskonflikterna äro ofta nog en dålig affär".(69) J-O Johansson ställde sig tvivlande till produktionsargumentet: "Ökad produktion betyder icke under alla förhållanden ett ökat västånd för arbetarna . . . (ty) det finnes även ett fördelningsproblem".(70)

Metallordföranden uttryckte därvid den traditionella fackföreningsmannens ståndpunkt. Den positiva inställningen till att öka den "kaka" som finns till fördelning skulle dock så småningom komma att segra fullständigt inom fackföreningsrörelsen.

Kalla handen från arbetsgivarna och borgerligheten

Trots att lagförslaget var inriktat på samarbete mellan arbetare och arbetsgivare i produktionshöjande syfte reserverade sig samtliga arbetsgivarrepresentanter.(71) De ville hellre ha en frivillig överenskommelse med begränsade befogenheter för de nya organen. Arbetsgivarna sade sig ej kunna medverka till att arbetarna får "inblick i eller befogenhet på områden som . . . måste vara reserverade för kapitalet och vilkas prisgivande skulle beröva den svenska industrien dess konkurrenskraft gentemot utlandet. Ännu bestämdare hava vi måst motsätta oss varje förslag att åt driftsråden inrymma ej blott rådgivande rätt utan medbestämmanderätt."(72)

Wigforss hade bemödat sig om att vinna arbetsgivarnas anslutning, då han skrev motiveringen till lagförslaget, men misslyckades således.(73) Ej heller vid riksdagsbehandlingen rönnte förslaget någon framgång, utan röstades ned av den borgerliga majoriteten. LO-sekreteraren Edvard Johanssons formulering är träffande: "Vi gick ut för att fälla ett mastträd, och sen har vi kapat ner det och kapat ner det, så nu är det bara en tändsticka kvar, och ändå är det för stort".(74)

Arbetsdomstolens dom 1932 och § 23-utredningen

§ 23-frågorna aktualiserades återigen under trettioalet i och med arbetsdomstolens dom 1932 nr 100, som fastslog att uppsägningar fick göras utan närmare motivering. Detta drabbade framför allt verkstadsindustrins arbetare eftersom § 23 inte funnits i verkstadsavtalen.(75) Genom AD-domen infördes i realiteten § 23 i verkstadsindustrin, vilket fick speciell betydelse då Verkstadsföreningen var fullständigt omedgörlig vid tvister om avskedanden.(76)

Som ett resultat av framstötter från Metall och Pappers vid ett representantskapsmöte i maj 1935 tillsatte LO den s k § 23-utredningen. Bakgrunden till Pappers age-

rande var trakasserier av arbetare, bl a avskedanden efter konflikten 1932.(77) Utlåttandet från LO-kommittén innehöll ett förslag till normer vid avskedanden, men då det kom i januari 1937 var Saltsjöbadsförhandlingarna i full gång. För att undvika lagstiftning gick SAF med på vissa inskränkningar i § 23 i Saltsjöbadsavtalet, bl a varsel vid avsked.(78)

Samarbetspolitiken och 1946 års företagsnämndsavtal

Liksom efter första världskriget restes det efter det andra runtom i Europa krav på en samhällsomvandling i socialistisk riktning och på demokratisering av näringslivet. I Sverige innehöll *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* (1944) en punkt om industriell demokrati. Efter det att LO tagit upp frågan med SAF i arbetsmarknads-kommittén i augusti 1945 tillsatte LO och socialdemokraterna en gemensam kommitté som bl a Wigforss var med i. Till skillnad från under 1920-talet var det nu snarare LO än partiet som var drivande i arbetet.

Vid arbetsmarknadskommitténs möte i november lade LO-advokaten Arnold Sölvén fram en PM som tog ställning för *avtal* framför lag. Avtalsvägen hade också förordats i *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* och i betänkandet till LO-kongressen 1941, *Fackföreningsrörelsen och näringslivet*.(79) Då Saltsjöbadsförhandlingarna mellan LO och SAF inleddes 1936 hade början tagits till en serie s k samarbetsavtal. 1938 års huvudavtal följdes av avtal om arbetarskydd 1942, om yrkesutbildning 1944, om företagsnämnder 1946 och om arbetsstudier 1948.

Samarbetsavtalen bör ses i ljuset av det läge som inträdde vid 30-talets mitt, då det var uppenbart att lagstiftning skulle tillgripas om LO och SAF inte kunde reglera sina mellanhavanden själva. Bakgrunden var att den socialdemokratiska regeringens ambitioner att bekämpa den ekonomiska krisen förutsatte att antalet konflikter på arbetsmarknaden kunde minskas. I den s k Nothinkommissionens betänkande om *Folkförsörjning och Arbetsfred*, som kom i slutet av 1935, uppmanades arbetsmarknadens parter att utforma sådana avtalsregler som gagnade "arbetsfreden" och därmed också "folkförsörjningen"; om detta ej var möjligt blev det aktuellt med statliga åtgärder.(80)

Våren 1936 anslöt sig LO till den "nothinska" modellen. En fördel med en frivillig överenskommelse var att man lättare skulle kunna ändra på innehållet vid behov. Ett centralare motiv till att undvika lagstiftningen var att de borgerliga partierna fråntogs en viktig agitationsmöjlighet, samtidigt som de berövades inflytande över frågans handläggning.(81) Beträffande de andra samarbetsavtalen brukade man från fackligt håll peka på att avtalsformen var överlägsen med tanke på att det var nödvändigt med arbetsgivarnas lojalitet och aktiva medverkan.(82)

Den skepsis som LO sedan länge hyst mot lagstiftning delades sedan 30-talets mitt också av SAF. Inför utsikten av ett långvarigt socialdemokratiskt regeringsinnehav slog SAF under Gustav Söderlunds ledning in på en ny strategi, som syftade till att undvika statsingripanden.(83) Sommaren 1935 gjorde Söderlund ett uppmärksammat utspel då han inför fackföreningspublik hävdade att det var "lyckligast om parterna på arbetsmarknaden principiellt inriktar sig på att ordna sina

mellanhavanden själva . . . Man må icke tro att någon av parterna i längden kan få åtnjuta statens skydd och hjälp för sina intressen och likväl behålla sin frihet på andra områden.”(84)

Vi kan således konstatera att både LO och SAF vid 30-talets mitt föredrog avtal framför lagstiftning för att reglera sina mellanhavanden. En grundläggande förutsättning för framgång var den för parterna gemensamma synen på att en ökad produktion låg i allas intresse. I den allmänna motiveringen till Huvudavtalet heter det sålunda: ”De centrala organisationerna inom den svenska arbetsmarknaden inse till fullo vikten av att intressetvisterna i möjligaste mån vinna sin lösning utan öppna konflikter. Arbetets ostörda gång är i första hand av intresse för dem, som hava sin utkomst inom näringslivet; förlusterna på grund av öppna konflikter drabba också väsentligen dem”.(85)

Den produktionspolitiska orientering som fackföreningsrörelsen tillägnat sig fick naturligtvis konsekvenser för synen på industriell demokrati. Detta framgår klart av en motion från Metall till LO-kongressen 1936. Enligt motionen följer det av arbetarrörelsens växande fackliga och politiska styrka att den måste:

”lägga samhällssynpunkter på sitt handlande, bortse från gruppssynpunkter och verka i positiv och samhällsupbyggande riktning i syfte att skapa goda försörjningsmöjligheter för hela folket och sätta in sin samlade kraft för att göra landet till ett föregångsland i socialt och ekonomiskt avseende. Därav följer att fackföreningsrörelsen måste medverka till näringslivets sunda utveckling och stärkande, vilket är en förutsättning för erhållande av bättre ekonomiska och sociala förhållanden. I detta syfte måste fackföreningsrörelsen sträva efter samhällelig kontroll över näringslivet och ökat inflytande för de anställda i fråga om företagens skötsel och ledning.” (86)

För att utreda bl a dessa frågor tillsattes en kommitté som 1941 lade fram det tidigare nämnda betänkandet *Fackföreningsrörelsen och näringslivet*. Synen på industriell demokrati som ett effektivitetsproblem var här mycket uttalad: ”Om den enskilde får verklig upplysning om företagets ställning och marknadens allmänna utsikter, skall han också lättare kunna vinnas för planer och förslag, som kunna tjäna produktionen och hela samhället. Produktionsomläggningar, som framkalla misstro eller motstånd från arbetarnas sida, skulle måhända framstå i en annan dager, om arbetarna ägde kunskap om företagsledningens planer och näringens förutsättningar på marknaden”.(87)

Liknande synpunkter fördes fram i *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*, där de presenterades under rubriken ”Effektivitet och demokrati”. I ledaren för *Fackföreningsrörelsen* 27/4 1945 tecknades följande bakgrund för den industriella demokratin:(88)

”Krigstiden är snart slut och efterkrigstiden knacker på porten. Det kommer sannolikt att innebära djupgående rubbningar i produktionsbetingelserna. Detta är ägnat att ytterligare komplicera bedömningen av den verklighet som utgör basen för den industriella demokratin praktiskt. Å ena sidan skymtar stora omflyttningar och omskolningar av arbetskraft samt ändrade avsättnings-, prisbildnings- och räntabilitetsbetingelser. Å andra sidan kommer ett yttre marknadstryck att aktualisera produktionens rationalisering i stort. Detta betyder att det uppgiftsområde som industriell demokrati djupast siktar på kommer att få förgrundsställning”.

I Arnold Sölvéns tidigare nämnda PM till arbetsmarknadskommitténs möte i november 1945 motiverades arbetarnas insyn i produktionen med:

”Om inte ’den fulla sysselsättningen’ skall leda till en inflationistisk lönenivå, måste lönekraven korrespondera mot produktivitetsstegringen. Men en sådan anpassning kan icke förväntas och icke begäras så länge arbetarna överhuvud äro utestängda från möjlighet att direkt och fortlöpande följa och konstatera produktionsutvecklingen”.(89)

Resonemanget om löneåterhållsamhet mot att man får insyn i företagen påminner om det som fördes inom fackföreningsrörelsen 1921. Den gången hörde dock ingen rädsla för inflationen till bilden, utan det rörde sig om ett sätt att från fackligt håll bemöta arbetsgivarnas lönedepressningsoffensiv under en djup konjunkturedgång. Inte heller tankegången om industriell demokrati som medel att vinna de anställdas förståelse för rationaliseringar och produktionsomläggningar saknades i diskussionen efter första världskriget. Den stora skillnaden var att man nu inte längre talade om industriell demokrati som ett ”led i socialiseringsprocessen”. Sölvén framhöll uttryckligen att ”självkänt måste spørsmålet om en avtalsmässig reglering av den industriella demokratin behandlas utan sammanhang med frågan om socialisering”.(90) Till skillnad från under 30-talet var det viktiga inte heller frågan om arbetsgivarens rätt att avskeda och permittera arbetare. Istället hade, som Sölvén själv påpekade, den produktionspolitiska motiveringen trätt i förgrunden.(91)

Då man i rapporten till 1951 års LO-kongress *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen* ser tillbaka på avtalet om företagsnämnder konstaterar man att: ”Fackföreningsrörelsens syn på det enskilda företags effektivisering har klarast kommit till uttryck i avtalet om företagsnämnder. Som grundval för samarbetet ligger det gemensamma intresset hos alla i ett företag anställda att höja produktionen och göra arbetet lättare och trivsammare”.(92)

Efter fortsatta förhandlingar i arbetsmarknadskommittén slöts avtalet om företagsnämnder i augusti 1946. Det överensstämde i stora drag med 1923 års lagförslag och innebar en rådgivande nämnd med rätt till information om företags tekniska och ekonomiska förhållanden. Skillnaden bestod för det första i att det nu rörde sig om ett avtal och inte en lag. Däri skilde sig nämnderna också från de driftsråd och produktionskommittéer som under eller strax efter kriget infördes i Storbritannien, Västtyskland och Frankrike.(93) För det andra var bestämmelserna om avskedanden förbättrade ur arbetarnas synvinkel. Huvudavtalets bestämmelse om en veckas varsel hade förlängts till två. Såväl i förhållande till huvudavtalet som 1923 års förslag var rätten till samråd utvidgad när det gällde avsked, permittering, åter- och nyanställning. I likhet med 1923 års förslag var det endast de *fackföreningsanslutna* arbetarna som representerades i nämnden. SAF hade krävt att även de oorganiserade skulle ha rösträtt och vara valbara, men gav vika på denna punkt.(94)

SAF-direktören Kugelberg förklarade att man efter omständigheterna fått en bra uppgörelse.(95) Till dessa omständigheter hörde naturligtvis hotet om lagstiftning, vilket var en realitet på ett helt annat sätt än 1923 då socialdemokraterna inte förfogade över någon parlamentarisk majoritet. I efterkrigsprogrammet förklarades det att man fick tillgripa lagstiftning om det visade sig omöjligt att gå fram avtalsvägen.(96) Det klargjorde man också för arbetsgivarna under förhandlingarna. LO-ord-

föranden August Lindberg förklarade att "detta är säkerligen en god del av förklaringen till arbetsgivarnas medgivanden".(97)

Att motsättningarna inte var starkare än de var berodde också på de relativt blygsamma krav som LO framförde, dvs en rådgivande nämnd med syfte att effektivisera produktionen. Vidare var klimatet på arbetsmarknaden ett helt annat än under 20-talet och det tidiga 30-talets hårda konfrontationer. Det är i ljuset av dessa förhållanden som man bör se Sölvéns yttrande att arbetsgivarna i debatten om dennes PM i november 1945 "intogo en mot förmodan positiv inställning, även om man redan då anmälde vissa reservationer".(98)

Om SAF på det hela taget visade en positiv inställning var detta inte fallet hos alla LO-förbund. Särskilt gjutarna, men också transportarbetarna, murarna och litograferna, var kritiska. De ville hellre ha en *lag* som gav nämnderna *beslutanderätt*. Bakgrunden var att dessa förbund i fråga om § 23 och inflytande redan hade lika bra eller bättre villkor än de som rymdes i företagsnämndsavtalet.(99) Vid representantskapsmötet i augusti 1946 motiverade Sölvén LO:s ställningstagande för *rådgivande* nämnder.(100) För det första konstaterade han att varken i England, Frankrike, Norge m fl länder hade nämnderna mer än rådgivande befogenheter. En principiell invändning mot nämnderna som beslutsorgan var faran för dualism mellan nämnderna och de fackliga organisationerna. För att undvika dualism måste "organisationerna ensamma besluta" i alla frågor som angår arbetsvillkoren och förhållandet i övrigt mellan arbetare och arbetsgivare.(101) Sölvén antydde också att medbestämmanderätt kunde återverka negativt på sammanhållningen och verksamheten inom fackföreningarna. Redan i *Fackföreningsrörelsen och näringslivet* (1941) hade man pekat på risken att sitta på två stolar samtidigt, vilket kunde innebära en fara för den fackliga intressekampen.(102) Sölvén påpekade vidare att beslutanderätt skulle åtföljas av rättsligt ansvar för de fattade besluten. Slutligen anmärkte han ironiskt att "det är rena illusionen att tala om värdet av en sk medbestämmanderätt utövad av en minoritet". Saken var nämligen den att arbetsgivarna och arbetarna hade lika många representanter i nämnderna, men därtill kom tjänstemännen. Sölvén hade tidigare på mötet betonat att avtalet endast var ett instrument som det gällde för förbundet och medlemmarna att utnyttja: "Avtalet är till 10 % avtal och till 90 % tillämpning".(103)

Företagsnämnder under 40- och 50-talen

LO-kongressen i september 1946 gick i uppgivenhetens tecken vad gäller de kritiskt inställda förbunden. Endast fyra motioner om industriell demokrati hade lämnats in; ingen kom från dessa förbund. Vid kongresserna 1951 och 1956 motionerade Gjutareförbundet om att förhandlingar borde tas upp med SAF om beslutanderätt för nämnderna, men kraven avslogs.(104) Om gjutarna försökte driva på frågan under 50-talet kan detsamma inte sägas om Metall. Med undantag av en motion från Metalls avdelning 1 om förslagsverksamheten berörde Metallrepresentanterna överhuvudtaget inte företagsnämnderna på LO-kongresserna under detta decennium. Metall skrev för övrigt inte under företagsnämndsavtalet förrän 1948. Motive-

ringen var att medlemmarna först måste sätta sig in i avtalet.(105) Till bilden hörde också att man skall ha hyst en överdriven uppfattning om det medinflytande som följde med avtalet och att man var rädd att facket skulle hamna på två stolar.

Beträffande medinflytande på branschnivå föreslog LO i en skrivelse till regeringen s k branschråd med representanter för de anställda, arbetsgivarna och staten.(106) Tanken föll dock på att Industriförbundet vägrade medverka och att regeringen inte var beredd att tillgripa lagstiftning.

Förbättrad skolning för nämndledamöterna och ökad effektivitet i näringslivet kan sägas vara de ledstjärnor som LO rättade sig efter under 50-talet när det gäller företagsnämnderna.(107) Betecknande för de begränsade ambitioner man hade om arbetarnas inflytande i företagen var att i betänkandet *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen* (1951) behandlades företagsnämnderna under rubriken "Fackföreningsrörelsen och det enskilda företags rationalisering", ett avsnitt som avslutades med synpunkten att man genom ökad rörlighet på arbetsmarknaden kunde uppnå "ett större mått av frihet för den enskilde".(108) Det kan tilläggas att LO-ekonomen Gösta Rehn, som deltagit i utarbetandet av 1951 års betänkande, i en *Tiden*-artikel 1959 framhöll att: "Frihet att flytta har mycket större betydelse (för den enskilde arbetaren. Min anm.) än att kunna påverka driftsledningen på sin egen arbetsplats med formellt demokratiska metoder."(109)

LO-kongresserna 1961 och 1966

På LO-kongressen 1961 var varken motionerna eller landssekretariatets utlåtande särskilt långtgående. Metallavdelningarna i Jönköping och Alingsås samt Västerås-gjutarna krävde dock beslutande- eller medbestämmanderätt för företagsnämnderna i vissa frågor.(109) Jönköpingsavdelningen ville dessutom ha särskilda påföljdsbestämmelser angående informationsskyldigheten. Vidare sade Metallordföranden Åke Nilsson att diskussionen inom kommittén bakom kongressrapporten *Fackföreningsrörelsen och företagsdemokratien* övertygat honom om att "det nog krävs både en översyn av lagarna och en ny lagstiftning om vi ska kunna genomföra en verklig demokratisering av vårt näringsliv".(110) Ture Flyboo, som var den inom LO-ledningen ansvarige för företagsdemokratifrågorna, betonade den samverkan som rådde på den svenska arbetsmarknaden och fackföreningsrörelsens "sakliga och positiva inställning till produktions- och rationaliseringsfrågorna och arbetsgivarnas ökade förståelse för arbetarnas medverkan i dessa sammanhang."(111) Det kan också nämnas att i rapporten *Samordnad näringspolitik* restes det krav på en strukturomvandlande näringspolitik som gick ut på att skapa ökad rörlighet hos "produktionsfaktorerna". Under 60-talet blev detta krav också väl tillgodosett, vilket – som vi ska se – bildade en viktig bakgrund till de skärpta kraven på företagsdemokrati vid decenniets slut.

På en punkt ville LO-ledningen dock få till stånd en ändring. Det gällde arbetsgivarnas rätt att fritt avskeda arbetare, som man ville ha ersatt med ett uppsägningskydd. I utlåtandena över motioner ställde man sig bakom kravet att arbetsmarknadsnämnden ombildades till en skiljenämnd med befogenheter att avge rättsligt

bindande utslag i uppsägnings- och permitteringstvister.(112) LO-ledningen menade att man i första hand borde gå avtalsvägen för att få infört ett uppsägningskydd som innebar att "arbetsgivaren måste visa objektivt godtagbara grunder för en uppsägning".(113) Vid förhandlingar som fördes med SAF i maj-oktober 1963 vägrade arbetsgivarna att diskutera skrivningar om "objektivt godtagbara grunder" för uppsägningar. Vid ett representantskapsmöte i november hotade Arne Geijer med lagstiftning om SAF inte var beredd att träffa en antagbar uppgörelse.(114) Efter strandning i avtalsförhandlingarna 1964 träffades en uppgörelse, som innebar att arbetsmarknadsnämnden blev skiljenämnd i uppsägningstvister med rätt att utdöma skadestånd, men utan befogenhet att döma till återanställning. Inom LO hade Metall varit drivande för att dessa frågor skulle komma med i avtalsförhandlingarna.(115)

Vid LO-kongressen 1966 var de krav som framfördes i motionerna på det hela taget mycket blygsamma. Av de endast fem motioner som rörde företagsdemokrati-frågor svarade metallavdelningarna i Landskrona och Jönköping för vardera en, men några egentliga krav på medbestämmande var det inte fråga om.(116) Fabriksavdelning i Bromölla reste dock krav om "utvidgad ekonomisk demokrati, att införas i avtalen eller genom lagstiftning".

Landssekreteriatet framhöll i sitt utlåtande att man "till väsentliga delar" uppnått målsättningarna i *Fackföreningsrörelsen och företagsdemokratin* (1961) i och med avtalet om uppsägningskydd från 1963/64 och det nya företagsnämndsavtalet 1966.(117) Målsättningarna med det nya avtalet var ökad produktivitet och ökad "arbetstillfredsställelse".(118) LO-ledningen hade nu börjat bli uppmärksam på att det inte bara gällde att driva på strukturförändringarna och den tekniska utvecklingen, utan också att det fanns "anpassningsproblem hos dem som blev utsatta för förändringarna (se rapporten *Fackföreningsrörelsen och den tekniska utvecklingen*).

LO-sekreteraren Olle Gunnarsson framhöll att man borde avvakta erfarenheterna av det nya avtalet innan man aktualiserade några mer omfattande reformer. Vidare skulle det bli problem med dubbla lojaliteter om företagsnämnden fick beslutande befogenheter.(119) Denna synpunkt hade tidigare tagits upp i betänkandena till kongresserna 1941 och 1961.(120)

Effekterna av den ökade strukturrationaliseringen

Med anledning av det nya företagsnämndsavtalet höll Metall en konferens i mars 1967 med deltagare från bl a SAF och Verkstadsföreningen. Förbundsordföranden Åke Nilsson medgav att det nya avtalet inte innehöll några revolutionerande nyheter, men uttryckte ändå som förhoppning att man nu skulle gå in för "Samråd Före Beslut".(121) Olle Gunnarsson från LO menade att det nya avtalet, till skillnad från det gamla, föreskrev samråd före beslut när det gällde nedläggningar och driftsinskränkningar.(122) Matts Bergom Larsson från Verkstadsföreningen framhöll att han kunde gå med på samråd före beslut endast under förutsättning att det "befordrar produktiviteten och arbetstillfredsställelse i företagen".(123)

Ungefär samtidigt med Metallkonferensen började avskedanden och omplaceringar i samband med företagsnedläggningar m m att uppmärksammas på allvar. Vid förhandlingarna om nytt företagsnämndsavtal 1966 hörde dessa frågor till bilden.(129) En genomgång av *Fackföreningsrörelsen* och *Metallarbetaren* för detta år visar emellertid att frågan om medbestämmande i företagen uppmärksammades relativt litet. Under 1967 skedde det en klar förändring i detta avseende. Redan nr 1 av *Metallarbetaren* innehåller ett 10-sidigt reportage om nedläggningar och avskedanden i Karlstad, Mariestad, Oskarshamn och Ådalen. Nr 10 rymmer ett fylligt reportage från Metallkonferensen med "Slut på blommor i fönstren-attityden" som en av rubrikerna. Nr 14 behandlar på tre sidor Facits nedläggning av f d Addo i Hammarby då företaget struntade i att samråda med de anställda. I nr 18 framhåller Arne Geijer att kravet om lagstiftning blivit brännande i och med att strukturaliseringarna gått fortare än väntat.

I nr 22 och 23 uppmärksammas Hägglund & Söners avskedande av över 700 anställda utan föregående information eller samråd. Ledarrubrikerna löd: "Övertramp och elakt spel" respektive "Cyniskt på hög nivå". I *Fackföreningsrörelsen* nr 9 1967 refereras ett tal som Arne Geijer höll vid Stockholms läns SAP-distrikts kongress 22 april: "Företagen känner ett allt för litet ansvar för sina anställda vid nedläggningar och inskränkningar. Det är en erfarenhet som LO gjort de senaste månaderna och som vi inte kan acceptera. Jag anser det varken orimligt eller otänkbart att man lagstiftningsvägen måste lägga på företagen ett ökat ansvar".

SAP reagerar svagt 1967-68

Lagstiftning som medel för att demokratisera arbetslivet tillbakavisades av den socialdemokratiska partistyrelsen vid kongressen i oktober 1967. Motiveringen var den traditionella: "de frågor det gäller ges en smidigare och effektivare reglering genom avtal än genom lag. Förutsättningen för en reglering är att man kan räkna på arbetsgivarpartens medverkan i tillämpningen. Genom en lagstiftning skulle man knappast kunna få mer än arbetsgivarens passiva respekt på ett område som är helt beroende av deras aktiva medverkan."(125)

Vid 1968 års SAP-kongress behandlades dessa frågor knappast alls. I samband med den näringspolitiska diskussionen togs dock frågan om försöksverksamhet med företagsdemokrati i de statliga företagen upp.(126) I november samma år tillsattes den statliga företagsdemokratidelegationen. Vidare hade företagsdemokratin tagits med i det sk jämlikhetsprogrammet.(127) Under 1969 inleddes försök med företagsdemokrati i de statliga företagen under ledning av LO-sekreteraren Olle Gunnarsson.

Metallettan tar initiativet 1968-69

Ännu 1968 var kravet på en demokratisering av arbetslivet relativt svagt också inom fackföreningsrörelsen. Det framgår av att då 37 förbundsordföranden tillfrågades i

april 1968 angav endast fyra – Kommunal, Trä, Typograferna och Metall – demokratiseringen av arbetslivet som en av fackföreningsrörelsens viktigaste uppgifter inför 70-talet.(128) Vid en rundfråga till 87 metallombudsmän från hela landet om lokala problem och önskemål inför 1969 var det likaledes endast fyra som tog upp denna fråga.(129) Två av dem var Sten Rosander och John Husberg från Metall-ettan i Stockholm. De såg också utflyttningen av verkstadsföretag från Stockholm som ett stort problem.

Vid Metallkongressen i september 1969 tillhörde Stockholmsavdelningen de ivrigaste förespråkarna för medbestämmanderätt. Utan avdelningens insatser hade kravet på lagstiftning om medbestämmande knappast fått det genombrott som blev fallet.

Redan vid 1957 års Metallkongress hade avdelning I motionerat om att omvandla företagsnämnden från "ett organ för enbart information och samråd till . . . ett organ för medbestämmanderätt med beslutande befogenheter".(130) Den gången hänvisade Metalls överstyrelse till den revision av företagsnämndsavtalet som då pågick och som 1958 ledde fram till ett nytt avtal, men som inte innehöll några väsentliga förändringar. Vid Metallkongressen 1961 förespråkade avdelningen därför en genomgripande revision av avtalet med sikte på att ge företagsnämnden beslutanderätt om bl a arbetarskydd och förslagsverksamhet.(134) Frågan om medbestämmande i företagets ekonomiska skötsel menade man vara omöjlig att lösa enbart avtalsvägen. Dessutom krävde man införande av branschråd med inflytande för de anställda.(132) Överstyrelsen betonade i sitt utlåtande behovet av *allmänpolitiska* insatser för att "stödja utvecklingen av effektiva företagsenheter".(133) En översyn av aktiebolagslagen kunde dock bli aktuell. På LO-kongressen samma år framhöll Sten Rosander (Metallettan) i polemik med LO-ledningen att företagsnämnden borde kunna bli beslutande i vissa frågor.(134) Som tidigare nämnts ryggade LO tillbaka inför att facket skulle hamna på två stolar och få problem med dubbla lojaliteter.(135) Inom avdelningen var det under 60-talet i första hand Sten Rosander och Sivert Andersson som engagerade sig i demokratiseringsfrågorna. Rosander var medlem av klubbstyrelsen vid Atlas Diesel/Copco 1950–62, klubbordförande 1958–62, avdelningsordförande 1961–63 och ombudsman i avdelningen 1963–79. Andersson var klubbstyrelsemedlem vid samma företag 1959–69, klubbordförande 1963–69, avdelningsordförande 1966–81, förbundsstyrelseledamot 1966–71 och riksdagsman sedan 1974 (fr o m 1981 dessutom Metalls andre ordförande). Rosander hade erfarenhet av företagsnämndsarbete sedan starten 1948 på Atlas och Andersson sedan 1960 (Rosander satt i företagsnämnden på Atlas 1948–62 och Andersson 1960–70).

Som på så många andra håll var företagets inställning att de anställda inte skulle ha något att säga till om.(136) Genomgående informerade företaget om förändringar i produktionen m m först då besluten redan var fattade. Under konjunktursvackan 1958 varslades 110 man i vad fackföreningen betecknade som en "utrensningssaktion". Företaget passade på att göra sig av med dem man ansåg vara mindre kvalificerade.

Rosander och Andersson tillhörde från 1958 respektive 1963 avdelningens företagsdemokratikommitté, Rosander som dess ordförande 1958/59–79. Fram

till 1958 var kommittén ganska passiv, men under 60-talet blev den mer och mer aktiv.(137)

Då nämndavtalet reviderades 1966 beslöt man sig från avdelningens sida för att avvakta resultatet innan man företog sig något. Man fann snart att inget hade förändrats, bl a beroende på att avtalet inte var så konkretiserat att det gick att påvisa avtalsbrott. 1968 beslöt man sig för att gå till aktion. Det gällde först att skapa opinion inför Metallkongressen året därpå, med syfte att få förbundet att ta ställning för lagstiftning om medbestämmande. Strategin var att därigenom få till stånd en förändring av LO:s attityd till 1971 års kongress. Enligt Rosander förelåg det en stor risk för fackföreningsrörelsen om man förblev passiv.(138) Inom andra områden av samhällslivet rådde det redan demokrati eller höll på att ske en demokratisering, medan ingenting hade förändrats inom näringslivet. De bristande möjligheterna till inflytande medförde hopplöshet och inaktivitet hos de fackliga representanterna i företagsnämnderna.(139)

På verkstadsgolvet fanns det en opinion för förändringar, men den tog sig inte uttryck i motioner eller liknande verksamhet. För att förankra de skärpta kraven hos klubbarna valde avdelningen ut 40 av de största och medelstora klubbarna och höll en veckas internatkurs med representanter från dem. Det var ungefär ett år före Metallkongressen. Det kan tilläggas att som ett led i opinionsbildningen publicerade *Metallarbetaren* i maj 1969 en större intervju med Andersson och Rosander.

Från avtal till lagstiftning: Metallkongressen 1969 och LO-kongressen 1971

I en motion till Metallkongressen i september 1969 krävde Stockholmsavdelningen lagstiftning med stränga påföljdsbestämmelser och inrättande av övervakningsorgan för att få till stånd demokrati på arbetsplatserna.(140) Man åberopade de negativa erfarenheter man haft med företagsnämnderna "i form av stundom ytterst grava åsidosättanden av avtalets anda och mening". I en annan motion krävde man lagstiftning för att förbjuda § 32 och andra diskriminerande bestämmelser i avtalen. Motiveringen var att:

"Arbetsgivarnas envisa fasthållande vid dessa gör att en öppen konflikt framstår som enda möjligheten att rensa bort dessa bestämmelser ur avtalen . . . Eftersom dessa kränkande regler på arbetslivets område inte gatt att neutralisera via avtalsförhandlingar, föreslår vi att lagstiftning illgrips för att förbjuda för den enskilde kränkande avtalsbestämmelser eller regler som utgör hinder för arbetsplatsens demokrati".(141)

motioner från avdelningarna i Trollhättan och Lidköping hävdades det att de antäldas inflytande i företagen var otillräckligt vad gäller bl a omplaceringar, avskedanden och införandet av nya ackordssystem, särskilt som den snabba tekniska och ekonomiska utvecklingen medförde omfattande förändringar i dessa avseenden. I en motion från metallavdelningarna i Jönköpings län pekade man på "det nu i hög grad aktuella och starkt ökade kravet på jämlikhet i samhället" som "en stark drivkraft" till kravet på fördjupad företagsdemokrati.(142)

I sitt utlåtande hänvisade överstyrelsen till den sk samarbetsutredningen med

Per Eckerberg som ordförande och till den delegation som hade som uppgift att utreda de anställdas inflytande inom de statliga företagen. Utöver att följa dessa utredningar föreslog överstyrelsen att förbundsstyrelsen skulle få i uppdrag att aktualisera frågan om lagstiftning om företagsdemokratifrågorna inte kan lösas avtalsvägen.(143)

Enligt en intervju med Inge Janérus på LO:s företagsnämndsavdelning insåg förbundsordföranden Åke Nilsson att det inte skulle gå att klara kongressen på det till intet förpliktigande utlåtandet från överstyrelsen.(144) Därför tog denne själv hand om föredragningen och höll ett tal där han bl a yttrade:

”Men även om vårt utlåtande är svävande har vi all anledning slå fast att lika väl som vi passerat den epok i företagsdemokratien som kännetecknades av ’blommor i fönstret’, så har kravet nu vuxit sig till allt starkare att vi får lägga bakom oss paragraf 23 eller paragraf 32-epoken . . . den som läser motionerna skall finna att man där inte så mycket diskuterar samråd, utan frågan gäller helt enkelt medinflytande, medbestämmande och representation i bolagens styrelser. När SAF:s direktör Giesecke vid en utfrågning i somras om § 32 svarade att paragrafen borde kunna få tillägget ”efter samråd med arbetstagarna” kom han i själva verket inte en enda millimeter närmare de önskemål om medbestämmanderätt, som finns i motionerna 124–136 till denna kongress. Och när samma talesman för arbetsgivarparten förklarade: ’Gärna ökad arbetsdemokrati bara det gynnar produktiviteten’, ja, då tycker jag för min del att det är rätt förklarligt om man på fackligt håll bedömer det så, att förhandlingsvägen är synnerligen smal och knappast verkar framkomlig.”(145)

Överstyrelsens utlåtande blev också mycket riktigt kritiserat för att vara lamt, bl a av Rosander från Metallettan. Enligt en intervju med Rosander var detta dock av mindre betydelse i och med att Åke Nilsson klart tagit ställning för Metallettans synpunkter såväl på kongressen som i pressen.(146) Metallordföranden blev sedan en av de drivande inom landssekretariatet när det gäller dessa frågor.

Den 22 september 1969, dvs ca en vecka efter det att företagsdemokratien behandlats av Metallkongressen, tillsatte landssekretariatet en elvamannakommitté med uppgift att utarbeta förslag till fackligt handlingsprogram om företagsdemokrati och att överväga om det var lämpligt med avtal eller lagstiftning eller en kombination av dessa.(147) Ordförande blev Metalls andre ordförande Bert Lundin.

I en motion från Stockholms arbetarekommun till 1969 års SAP-kongress, som ägde rum strax efter Metalls kongress, konstaterades det att företagsnämndavtalet från 1966 inte gett de resultat som de fackliga organisationerna väntat sig.(148) Tvingande bestämmelser var nödvändiga för att företagsdemokratien skulle fungera. Det föreslogs därför att en statlig utredning skulle tillsättas.(149) Partistyrelsens utlåtande gick ut på att någon ny statlig utredning inte behövdes förrän resultaten förelåg från försöksverksamheten med ökad företagsdemokrati i de statliga företagen.(150) Partistyrelsens föredragande, Olle Gunnarsson, satte i sitt anförande in frågan om företagsdemokrati i ett allmänt jämlikhets- och demokratiseringsperspektiv.(151) § 32 betecknades som ett hinder för en verklig demokratisering i företagen. I övrigt hänvisade han till försöksverksamheten och den kommitté LO tillsatt.(152)

Sivert Andersson från Metallettan framhöll att:

”Arbetsgivarna kommer att resa ett mycket hårt motstånd mot en avveckling av § 32, vilken utgör det främsta hindret för en demokratisering. Vi kommer därför att ha glädje av en deklara-

tion där det klart sägs ifrån, att om vi inte uppnår en lösning på annat sätt får man tillgripa lagstiftningsvägen. Många har tidigare ställt sig tveksamma till en lagstiftning på detta område. Man brukar anföra att vi med tvingande bestämmelser inte når ett gott samarbete. Jag vill påstå att vi nu har ett dåligt samarbete och detta blir inte sämre av att vi tillgriper en lagstiftning".(153)

Partikongressen beslöt på Olle Gunnarssons rekommendation att bifalla Sivert Anderssons tilläggsförslag. Man kan således konstatera att utvecklingen gick så snabbt att SAP hade svårt att hänga med i svängarna.

Vid LO-kongressen 1971 förelåg det inte mindre än 25 motioner om företagsdemokrati, varav 10 från olika Metallavdelningar, däribland en från Metallettan. Metallettans motion tog upp hela spektrat av medbestämmandefrågor.(154) Bl a föreslog man kraftiga inskränkningar i arbetsgivarens rätt att avskeda arbetare, en lagfäst utökning av skyddsombudens befogenheter, inflytande för de anställda i rationaliseringsfrågor samt att man uttryckligen tog avstånd från principen om inflytande via samarbetsavtal.

Den LO-kommitté som tillsatts 1969 anslöt sig till rapporten *Demokrati i företagen* till det synsätt som präglade Metallkongressen (1969). Således bedömdes avtalsvägen som otillräcklig:

"Erfarenheterna hittills inger inte någon optimism om att det förhandlings- och avtalsvägen skall vara möjligt att komma tillrätta med § 32-problemet i hela den omfattning som är önskvärd. Denna väg framstår inte heller i allo som den i sig ändamålsenligaste. *Reformer genom lagstiftning syns därför ofrånkomliga.*"(Min kurs.) (155)

Man gjorde dock tillägget att:

"lagreformer bör emellertid följas av avtalsåtgärder för att resultatet skall bli en detaljanpassad ordning för olika branscher och företag. En betydande avtalsmässig förankring torde för övrigt vara en förutsättning för att företagsdemokratin skall bäras upp av ömsesidigt förtroende och god vilja och inte upplevas som tvång och betingande procedur".(156)

I kongressdebatten framfördes liknande synpunkter av LO-sekreteraren Ingé Janérus, som pekade på den omedgörliga hållning som arbetsgivarna intog i medbestämmandefrågorna.(157)

Att lagstiftning uppfattades som nödvändig framgick också av att en grupp riksdagsmän med Arne Geijer i spetsen i januari 1971 motionerade om en statlig utredning med syfte att komma till rätta med "§ 32-privilegierna".(158) Riksdagsaktionen skedde i nära anslutning till LO-kommitténs arbete och utmynnade i tillsättandet av den sk arbetsrättskommittén, som 1975 lade fram sitt betänkande *Demokrati på arbetsplatsen* (SOU 1975:1).

Såväl riksdagsmotionen som LO-rapporten innebar att man nu övergivit avtalslinjen beträffande företagsdemokratin. Det var vidare första gången som arbetsgivarens ensamrätt att leda och fördela arbetet krävdes avskaffad i ett LO-betänkande.(159) Tidigare hade man länge koncentrerat sig på ett annat moment i § 32, nämligen arbetsgivarens rätt att anta och avskeda arbetskraft. Nu var det inte heller längre tal om samråd, utan medbestämmande. Farhågorna för "dubbla lojaliteter" hade man lagt åt sidan, vilket också framgick av att LO 1971 för första gången uttalade sig för styrelsrepresentation.(160)

Kongressens beslut gick i linje med rapportens program, dvs arbete för en utökad förhandlingsrätt (för i princip alla typer av frågor på olika beslutsnivåer i företaget),

primär förhandlingsskyldighet (arbetsgivarens skyldighet att ta initiativ till förhandling innan han vidtar en åtgärd), vetorätt i vissa fall (bl a vad gäller löneformer), upphävande av arbetsgivarens tolkningsföreträdare m m.(161)

Varför lagstiftning och inte avtal?

Den omedelbara anledningen till att det blev aktuellt med lagstiftning om medbestämmande och att man inte slöt avtal som man gjort 1946 och 1966 var för det första att arbetsgivarna inte var beredda att tillmötesgå de efter hand alltmer långtgående krav som restes från fackföreningsrörelsens sida. För det andra började man på fackligt håll tvivla på att det var tillräckligt med avtal. De intensifierade strukturrationaliseringarna och avskedandena under andra hälften av 60-talet åtföljdes nämligen långtifrån alltid av "Samråd Före Beslut" vilket var den paroll som uttryckte de fackliga förhoppningarna efter 1966 års företagsnämndavtal.

Varför nöjde man sig från fackföreningsrörelsens sida inte med den tidigare ordningen? Varför ökade anspråken på insyn och medbestämmande i företagen? Bakgrunden utgjordes för det första av de konsekvenser för anställningstryggheten och arbetets utformning som den ekonomiska och tekniska utvecklingen medförde. För det andra förändrades det ideologiskt-politiska klimatet i radikal riktning i Sverige liksom i många andra länder vid 60-talets slut.

En viktig ekonomisk förändring var det ökade antalet varsel om avskedanden som följde i de tilltagande strukturrationaliseringarnas och – vad gäller Stockholm – företagsutflyttningarnas spår. Antalet avskedanden sköt brant i höjden vid mitten av 60-talet. Från att 1965 ha uppgått till 9.000 hade de 1966 stigit till 21.000 och uppgick 1971 till 37.000.(161a)

Den snabba ekonomiska och tekniska utvecklingen åtföljdes inte bara av avskedanden utan också av omplaceringar och överhuvudtaget förändringar i arbetsprocessen. Särskilt inom verkstadsindustrin gav nya ackordssystem upphov till irritation på arbetsplatserna. Därför är det kanske ingen tillfällighet att det var Metall som gick i spetsen för kraven på arbetslivets demokratisering. Kongressen i september 1969 markerade en vändpunkt härvidlag, men redan 1967 aktualiserades frågan genom Metallkonferensen om samråd före beslut och genom att *Metallarbetaren* ägnade stort utrymme åt hur arbetsgivare fullkomligt struntade i att samråda med de anställda före avskedanden. Inom Metall var Stockholmsavdelningen drivande, vilket också bör ses i ljuset av de omfattande utflyttningarna av verkstadsindustri.

Då landssekretariatet i juni 1969 beslöt tillsätta en kommitté för att utreda frågan om arbetslivets-demokratisering till 1971 års LO-kongress nämnde man uttryckligen ungdoms- och studentrörelsen som en bakgrundsfaktor. Den intensifierade allmänna debatten om arbetslivets villkor utgjorde säkerligen något av en utmaning för fackföreningsrörelsen, särskilt som den skakade om arbetsgivarna en hel del. Jämför Åke Nilssons öppningsanförande vid Metallkongressen 1969:

"Den fackliga kritiken av näringslivet har väl av många upplevts som en stilla västanfläkt i förhållande till de stormar som svept fram från unga akademiker. Den kritiken tycks ha skakat näringslivets ledarskikt på ett sätt som vi från fackligt håll har anledning beakta, ty åtskilligt

av det som akademikerna kritiserat har vi från fackföreningsrörelsen långt tidigare kritiserat minst lika hårt, men vår kritik har förts fram inom förhandlingssystemets traditionella avgränsning från massmedia, och följaktligen nått fram till ett betydligt färre antal människor. Vi får kanhända överväga om 70-talets fackliga kamp för mänskligare arbetsplatser och demokrati innanför fabriksportarna i högre grad skall föras via talarstolar och demonstrationståg. Oavsett vilka medel vi kommer att använda så framstår som ostridigt att 70-talet måste innebära väsentliga förändringar av arbetslivet".(162)

Även om de allmänna ideologiska och politiska impulserna var viktiga och företagsdemokratin fanns med i SAP:s första jämlikhetsprogram från 1968 spelade partiet en förhållandevis passiv roll när det gällde arbetslivets demokratisering. Det radikaliserade ideologiskt-politiska klimatet spelade snarare en roll genom att fackföreningsrörelsen riskerade att hamna i en defensiv position både i den allmänna debatten och gentemot de egna medlemmarna om man inte tog några initiativ. Att man var sent ute framgick för övrigt av den våg av vilda strejker inom verkstadsindustrin som 1970 följde på LKAB-strejken.

Att det blev lagstiftning istället för avtal om medbestämmande kan betecknas som något av ett brott mot tidigare rådande tradition på svensk arbetsmarknad. Den 1976 antagna medbestämmandelagen kan ses som en del av ett helt komplex av lagar rörande arbetslivet som kom till under 1970-talet:

- lag om styrelserepresentation för de anställda 1973, reviderad 1976
- förändrad arbetarskyddslag med utökade befogenheter för skyddsombuden 1974
- anställningsskyddslagen 1974
- förtroendemannalagen 1974 (jämför avtal 1969 mellan SAF och LO om klubbordföranden)
- lag om rätt till ledighet för utbildning 1975
- arbetsmiljölagen 1978 (1976 ingicks det ett arbetsmiljöavtal mellan SAF och LO/PTK) m fl.

Skillnaden i förhållande till det föregående bör dock inte överdrivas. För det första har socialdemokratiska regeringar också före 1970-talet tillgripit lagstiftning när det gäller frågor som i princip skulle kunnat lösas avtalsvägen, t ex angående semester och ATP. För det andra tilldelas de fackliga organisationerna en betydande roll enligt de nya lagarna, vilket överensstämmer med svensk tradition. I ett avseende kan man t o m säga att medbestämmandelagen går ett steg längre, nämligen genom att den mycket starkt betonar förhandlingar *direkt* mellan *facket* och arbetsgivaren. Detta var en av stridsfrågorna i arbetsrättskommittén. Majoriteten ville ha partssammansatta organ, medan LO/TCO-reservationen vände sig däremot.(163) Såväl enligt 1946 års avtal som 1923 års utredning var det en *nämnd* som svarade för företagsdemokratifrågorna, där löntagarna visserligen var företrädna genom fackliga representanter, men nu blev det alltså facket självt som fick medbestämmanderätt.

Vidare är medbestämmandelagen avsedd att följas upp av *avtal* om medbestämmande. I sig innehåller lagen inga regler som ger rätt till medbestämmande; den innehåller endast regler om förstärkt *förhandlingsrätt* för facket.(164) Att lagen skulle konstrueras på detta sätt var för övrigt ett fackligt önskemål; fackföreningsrörelsen ville nämligen slå vakt om det fackliga förhandlingsväsendet.

Det har påpekats att medbestämmandelagen är inkonsekvent i så måtto att den tillkom just på grund av att avtalsformen upplevdes som otillräcklig av fackföreningsrörelsen samtidigt som lagen i stort sett inte är något annat än en anvisning till förhandlingar och avtal.(165) Lagstiftaren måste sägas ha varit idealistisk då han trodde att den eftersträvade maktförskjutningen mellan arbete och kapital skulle vara möjlig att nå i samförstånd och utan några sanktioner att tala om.

Medbestämmandelagens betydelse

På grund av den nya parlamentariska situationen som uppstod då borgerligheten segrade i valet i september 1976 har socialdemokraterna inte kunnat täppa till de luckor som uppstod i lagen vid dess antagande under den sk lotteririksdagen. De borgerliga partierna vann då många av voteringarna, bl a om arbetsgivarnas informationsskyldighet och bötesbeloppens storlek vid vilda strejker. Den socialdemokratiska regeringens proposition byggde på LO:s och TCO:s gemensamma reservation till arbetsrättskommitténs betänkande.

Löntagarna har haft svårt att på något avgörande sätt dra fördel av lagen under den förändrade ekonomiska och politiska konjunktur som inträdde mot 70-talets slut. På den privata sidan har det inte ens varit möjligt att träffa något medbestämmandeavtal. SAF har tillbakavisat LO/PTK:s förslag – som har betecknats som mycket långtgående – och istället lagt fram ett förslag som baseras på den egna utredningen *Nya Fabriker*.(166)

När det gäller *arbetets organisation* har MBL och de avtal som träffats på den offentliga sidan inneburit att facket kunnat flytta fram sina positioner även om det är långt kvar innan man nått så mycket inflytande som angavs i LO/PTK:s bud till SAF.(167) Den fackliga kritiken mot MBL har varit starkast beträffande *företagsledningsfrågorna*. Flera av de kritiska synpunkter som LO:s och TCO:s gemensamma remissvar innehöll tillgodosågs inte i lagen.(168) Endast i de fall då tidsfaktorn varit viktig för företagsledningen har facket i någon avgörande grad kunnat påverka större företagsledningsbeslut om företagsnedläggelser, avskedanden, omlokaliseringar och liknande.(169) I övrigt har företagsledningen i stor utsträckning varit oförhindrad att genomföra de beslut man träffat sedan man uppfyllt skyldigheterna att informera och förhandla eller som det ibland hetat sedan man "tutat" med MBL. Skillnaden mellan privata och statliga företag kan dock ibland vara stora.(170)

Från industriell demokrati till medbestämmande – några huvudlinjer i utvecklingen

Som vi sett har arbetarrörelsen gått in för en demokratisering av arbetslivet under tre olika perioder. Vid första världskrigets slut utmynnade diskussionen i ett lagförslag om driftsnämnder (1923) och efter det andra i 1946 års företagsnämndsavtal. Från slutet av 60-talet restes det vittgående krav på förändringar av förhål-

landena på arbetsplatserna, vilket under 70-talet resulterade i en rad lagar, bl a medbestämmandelagen.

Den första och den tredje perioden har således det gemensamt att det rör sig om lagstiftningsinitiativ. I båda fallen var avtalsformen omöjlig på grund av arbetsgivarnas motstånd. Fram till valnederlaget 1920 betecknade SAP den industriella demokratin som ett "led i socialiseringsprocessen". Därför var det oundvikligt med en negativ inställning från arbetsgivarnas sida. Att de ställde sig avvisande också till det starkt urvattnade förslag om rådgivande nämnder, som presenterades 1923, kan förklaras med 20-talets hårda motsättningar på arbetsmarknaden och det allmänpolitiska klimat som då rådde. Från och med 30-talets mitt hade både LO och SAF ett intresse av att reglera sina mellanhavanden utan statlig inblandning. De sk samarbetsavtalen, som tog sin början med Saltsjöbadsavtalet, möjliggjordes vidare av att fackföreningsrörelsen tillägnat sig ett synsätt enligt vilket produktionens tillväxt var av central betydelse. I och med att man var inriktad på samarbete med arbetsgivarna var avtalsformen den naturliga.

Ökad produktion var ett viktigt motiv för industriell demokrati efter såväl första som andra världskriget. En viktig skillnad var att i det förra fallet var detta motiv ofta kopplat till ett socialiseringsperspektiv. Det var dock inte ovanligt att se det hela på mer kort sikt, utifrån behovet att skapa förståelse bland arbetarna för de "krav" som produktionen ställde. Därigenom skulle, som man uttryckligen erkände, följderna bli att det privatkapitalistiska produktionssättet stärktes. Under 40-talets samarbetspolitik klargjorde LO att frågorna om industriell demokrati och socialisering inte fick blandas samman. Tankegången var nu istället att genom produktionstillväxt skapa utrymme för sociala reformer. Under 50-talet och det tidiga 60-talet propagerade fackföreningsrörelsen reservationslöst för ökad rörlighet på arbetsmarknaden och strukturförändringar inom näringslivet, allt för att åstadkomma maximal ekonomisk tillväxt. Mot slutet av 60-talet började de negativa följderna av denna politik göra sig märkbara på allvar, bl a i form av en kraftig ökning av antalet avskedade vid företagsnedläggningar och omstruktureringar. Liksom under 30-talets arbetslöshetskris tilltog kraven på begränsningar i arbetsgivarnas rätt till avskedanden, men kraven omfattade nu också arbetets ledning och fördelning, dvs hela § 32. Eftersom arbetsgivarna av naturliga skäl inte var villiga att medverka här till drev fackföreningsrörelsen fram lagar om anställningskydd, arbetsmiljö, medbestämmande m m.

En tankegång som förekommit under alla tre perioderna är att kombinera insyn/inflytande i företagen och löneåterhållsamhet. Första gången denna idé fördes fram var 1921 då fackföreningsrörelsen förklarade sig villig att gå med på lönesänkningar mot insyn (Eskilstunaresolutionen) respektive inflytande i företagen (LO:s utspel). Om kraven den gången restes för att bemöta arbetsgivarnas lönesänkningsoffensiv under den djupa konjunktur nedgång, som inletts hösten 1920, var det en rädsla för en inflationistisk löneutveckling som aktualiserade idén 1945–46. Vid den senare tidpunkten motiverade LO arbetarnas insyn i företagen med att det gällde att skapa förståelse för återhållsamhet i lönekraven. Under 70- och 80-talen har samma tankegång förts fram i löntagarfondsdiskussionen, men

med den skillnaden att löntagarna ska kontrollera den kapitaltillväxt som åstadkommes på detta sätt.

De tre perioderna skiljer sig åt en hel del beträffande de aktörer som gått i spetsen för arbetslivets demokratisering. Metallindustriarbetarförbundet har dock spelat en framträdande roll vid ett flertal tillfällen. Fram till 1920 var det SAP som drev frågan om industriell demokrati. Partiet upplevde ett behov av att konkretisera sitt ställningstagande i socialiseringsfrågan såväl vänster- som högerut. Därtill kom det produktionspolitiska motivet, bl a problemet med att vinna förståelse för de arbetskraftsomflyttningar man ansåg vara nödvändiga. Efter valnederlaget 1920, för vilket socialiseringsfrågan spelade en viktig roll, tonade man ned ambitionerna avsevärt. Som tidigare nämnts var det nu fackföreningsrörelsen som aktualiserade frågan utifrån behovet att företa sig något då lönehöjningar visade sig svåra att uppnå. Att det var Metall som tog initiativet berodde dels på att metall- och verkstadsindustrins exportorientering gjorde det extra svårt att stå emot lönesänkningarna, dels på att de till "arbetarkontroll" positivt inställda vänstersocialisterna hade en stark ställning inom förbundet. Metall spelade också en framträdande roll då lagförslaget om driftsnämnder lades fram 1923 genom att klarast ge uttryck för de betänkligheter man hyste inom stora delar av fackföreningsrörelsen.

Vid LO-kongressen 1936 var det Metall som tog initiativet till den utredning som presenterades på 1941 års kongress under titeln *Fackföreningsrörelsen och näringslivet*. Den produktionspolitiska motivering för industriell demokrati som där lades fram kom sedan igen i *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* och låg likaledes bakom företagsnämndsavtalet 1946. Det var nu fackföreningsrörelsen snarare än partiet som var drivande i frågan om industriell demokrati.

Mot slutet av 60-talet blev detta ännu mer markant, vilket naturligtvis hänger samman med att fackföreningsrörelsen hade mest kännning av de problem som uppstod ute på arbetsplatserna då strukturrationaliseringarna slog igenom med full kraft, samtidigt som arbetsgivarna, liksom tidigare, struntade i att samråda med de anställda före de beslut som fattades. Metalls avdelning 1 i Stockholm, som under 60-talet alltmer aktiverat sig i företagsdemokratifrågorna, fick gehör för sitt krav på lagstiftning om medbestämmande på Metallkongressen 1969, vilket blev av avgörande betydelse för den fortsatta utvecklingen. SAP-ledningen, som inte alls hade några sådana planer, tvingades närmast göra en helomvändning på partikongressen, som ägde rum endast ca en vecka efter Metalls kongress.

Utvecklingen från samarbetsavtalen under 30- och 40-talen till 70-talets arbetsrättsliga lagstiftning utgör i viss mån ett brott med vad som blivit känt som den svenska modellen för arbetsmarknadsrelationer. Men skillnaderna får inte överdrivas, åtminstone inte om man jämför avtalet om företagsnämnder med medbestämmandelagen. Den senare är endast en ramlag, som det ankommer på arbetsmarknadens parter att via *avtal* fylla med innehåll. Lagen innebär huvudsakligen en skyldighet till *förhandlingar* för arbetsgivaren. I och med att förhandlingarna förs direkt med *facket* och inte inom ett partssammansatt organ har systemet i så måtto blivit än "svenskare" än förut. Den svenska fackföreningsrörelsen har traditionellt visat en skepsis inför driftsråd och liknande organ som väljs direkt av löntagarna, organiserade som oorganiserade. Rädslan för motsättningar mellan

driftsråd och fackföreningar var anledningen till att 1923-utredningen föreslog driftsnämnder med enbart fackliga löntagarrepresentanter. Det förhöll sig på samma sätt med företagsnämnderna. De begränsade befogenheter som dessa tilldelades motiverades från LO:s sida med att det inte fick uppstå någon dualism mellan företagsnämnden och facket. Dels fick nämnderna inte inkräkta på fackföreningarnas verksamhetsområde, dels fick de inte ha beslutanderätt, eftersom de fackliga representanterna då skulle hamna i en motsättningsfylld dubbelposition mellan företagsledande uppgifter och facklig intressebevakning. I medbestämmandelagen löstes detta dilemma genom att medbestämmandet utövas via reguljära kollektivavtal med tillhörande facklig stridsrätt. I praktiken har problemet med att hamna på två stolar aldrig uppkommit på allvar på grund av löntagarnas förhållandevis begränsade möjligheter till medbestämmande.

Noter

* Uppsatsen har tillkommit i anslutning till Projektet Sverige under socialdemokratien 1932-76 (projektledare Göran Thernborn).

1. Torsten Björkman, "Vilka har i Sverige verkat för arbetslivets demokratisering?" *Arkiv* nr 6 s 48.

2. Lennart K Persson, *Syndikalismen i Sverige 1903-1922* (Stockholm 1975) s 209.

3. Käthe Pick, "De österrikiska driftsråden *Fackföreningsrörelsen* 1922:1 s 33 f.

4. Bernt Schiller, *LO, paragraf 32 och företagsdemokratien* (Stockholm 1974) s 40.

5. *Protokoll från Sveriges Socialdemokratiska Arbetarpartis kongress 8-15 februari 1920* s 97 ff.

6. *Ibid*, s 99.

7. *Ibid*, s 8.

8. *Ibid*, s 100.

9. *Ibid*, s 103.

10. *Ibid*, s 100.

11. *Ibid*, s 114.

12. Herbergt Tingsten, *Den svenska socialdemokratins idéutveckling I* (Stockholm 1967) s 220.

13. *Protokoll från . . . februari 1920* s 97.

14. *Protokoll og beretninger fra 9DE skandinaviske arbejderkongres i København 21-23 januari 1920 (København)* s 69 resp. 38.

15. *Ibid*.

16. Partikongressens beslut gick på Möllers och partistyrelsens linje, som innebar att man inte band sig för enkammersystem. Se protokollet s 45 och 47.

17. *Ibid*, s 100.

18. *Protokoll og . . .* s 44. Se även artikel av Sigfrid Hansson i *Fackföreningsrörelsen* 1921:2 s 244 f.

18. *Protokoll förda vid Landsorganisationens i Sverge kongress 28 augusti-4 september 1922* s 293.

19. Möller *Protokol og . . .* s 35 och *Protokoll från . . . februari 1920* s 83.

20. *Ibid*, s 85.

21. Möller, *Protokol og . . .* s 39.

22. *Förslag till 1920 års kongress rörande det socialdemokratiska partiprogrammet* (Stockholm 1919) s 89.

23. *Fackföreningsrörelsen* 1921:1 s 244.

24. *Ibid*.

25. *Protokoll från . . . februari 1920*, s 96 f.

26. *Metallarbetaren* 13/7 1919.

27. *Socialdemokratiska Partistyrelsens Berättelse för 1920*, s 25.

28. Tingsten, *ibid*, s 256 f. Jfr även s 224.

29. *Socialdemokratiska . . . 1920*, s 48.

30. Tingsten, *ibid*, s 260.

31. *Den industriella demokratiens problem I*, SOU 1923:29 s 150.

32. *Ibid*, s 150 f.

33. *Protokoll fört vid representantskapets sammanträde 22-24 januari 1921*. Bilaga C.

34. *Fackföreningsrörelsen* 1921:1 s 68. Se även Schiller, *ibid*, s 42 och John Lindgren, Herbert Tingsten & Jörgen Westerståhl *Svenska Metallindustriarbetarförbundets historia* band II (Stockholm 1948) s 745. (Min kurs.).

35. *Protokoll fört vid . . . januari 1921*.

36. Oppositionen besatte 1919 majoriteten av platserna både i styrelsen och dess VU. Se Lindgren m fl, *ibid*, s 65.

37. Protokoll fört vid Svenska Metallindustriarbetareförbundets kongress 3–12 augusti 1919 s 36 ff, 76 ff och 158 ff. Se även Lindgren m fl, *ibid*.

38. Protokoll fört över förhandlingarna vid konferens mellan ombud för Sv. Metallindustriarbetareförbundets medlemmar . . . 4–5 september 1920 s 15.

39. *Ibid*, s 16.

40. *Ibid*, s 15.

41. Lindgren m fl, *ibid*, s 742 f.

42. *Ibid*, s 746.

43. Protokoll fört vid representantskapets . . . januari 1921.

44. Svenska Metallindustriarbetareförbundets verksamhetsberättelse 1922 s 140.

45. *Ibid*, s 138 och 141.

46. *Ibid*, s 138.

47. *Ibid*, s 141 f.

48. Lindgren m fl, *ibid*, s 694 f.

49. Protokoll förda vid . . . 28 augusti–4 september 1922 s 294.

50. *Ibid*, s 299.

51. *Ibid*, s 296.

52. SOU 1923:29 s 176.

53. *Ibid*, s 177.

54. Socialdemokratiska Partistyrelsens Berättelse 1923 s 33 f.

55. SOU 1923:29 s 240. Se även Metalls utlåtande i Svenska Metallindustriarbetareförbundets verksamhetsberättelse 1923 s 180.

56. SOU 1923:29 s 10 ff.

57. *Ibid*, s 13 f.

58. *Ibid*, s 15.

59. *Ibid* s 185.

60. Socialdemokratiska Partistyrelsens Berättelse 1920 s 25.

61. Socialdemokratiska Partistyrelsen Berättelse 1923 s 36.

62. SOU 1923:39 s 239 f.

63. Representantskapets protokoll 3–4/10 1923, s 29 samt Metalls utlåtande, s 178 f i Svenska . . . 1923.

64. Representantskapets protokoll, *ibid*, s 31 f.

65. Ändringarna innebar att lagen även skulle gälla för transport och handel, att driftsnämnderna också skulle få yttra sig över arbetsansökningar och att straffpåföljd borde gälla för tredskande arbetsgivare.

66. Se Schiller, *ibid*, s 49 och utdragen ur förbundens yttrande i Fackföreningsrörelsen 1924:1 s 49 ff, 97 ff, 128 ff och 145 ff.

67. Se även Representantskapets protokoll 11–13/12 1923 s 10.

68. Jämför J-O Johansson Representantskapets . . . 3–4/10 1923 s 16 f.

69. Se Edvard Johanssons och Sigfrid Hanssons inlägg, *ibid*, s 23 resp 25 f.

70. *Ibid*, s 29. Samma debatt ägde rum

när Metalls styrelse skulle ta ställning till lagförslaget. Medan Oscar Westerlund menade att ”stegrad produktion innebar ökat välstånd” uttryckte David Berg och delvis också J-O Johansson tvivel. Se Lindgren m fl, *ibid*, s 691.

71. Arbetsgivarrepresentanterna i utredningen var Gunnar Dillner (Grängesberg-bolaget), Hugo Hammar (Götaverken), Christian Storjohann (Billerud) och ingenjör Bertil Almgren.

72. SOU 1923:39 s 228 f.

73. Om Wigforss' roll i utredningen, se Björkman, *ibid*, och Wigforss *Minnen II* (Stockholm 1951) s 160 ff.

74. Wigforss, *ibid*, s 160.

75. Schiller, *ibid*, s 54.

76. *Ibid*, s 55, 57. Inom järnbruken fanns § 23 redan i avtalen, men där hade arbetarna, till skillnad från i verkstadsindustrin, inte så stor anledning till klagomål.

77. *Ibid*, s 56.

78. *Ibid*, s 60 ff.

79. *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. De 27 punkterna med motivering* (Stockholm 1944) s 214 och *Fackföreningsrörelsen och näringslivet* (Stockholm 1941) s 183.

80. *Betänkande om Folkförsörjning och Arbetsfred* SOU 1935:65 s 114, 103 f.

81. Axel Hadenius, *Facklig organisationsutveckling* (Stockholm 1976) s 49.

82. Se text Sölvéns PM inför företagsnämndsförhandlingarna *Arbetsmarknadskommittens protokoll 22–23 nov 1945* bil. 1 s 1 eller densammes kommentar till arbetsstudieavtalet återgiven i *Medbestämmanderätten i företagen* (Stockholm 1956) s 19 f.

83. Sven Anders Söderpalm, *Direktörsklubben* (Stockholm 1976) s 15.

84. Söderpalm, *Arbetsgivarna och Saltsjöbadspolitiken* (Stockholm 1980) s 23.

85. Citerat efter *Fackföreningsrörelsen och näringslivet* s 157 f.

86. Protokoll förda vid Landsorganisationens i Sverige kongress 27 sept–4 okt 1936 s 448. (Min kurs.).

87. Se s 182.

88. Se även artikel av Bo Carlsson *Fackföreningsrörelsen* 15/6 1945.

89. *Arbetsmarknadskommittens protokoll 22–23 nov 1945* bil. 1 s 5.

90. *Ibid*, s 1.

91. *Ibid*, s 7.

92. Se s 182.

93. Söderpalm, *Arbetsgivarna och Saltsjöbadspolitiken* s 59.

94. Protokoll fört vid Landsorganisationens representantskaps möte 24–26 april 1946 s 27.

95. Söderpalm, *ibid*, s 60.

96. Se s 29 f, 214.
97. *Protokoll ... 24-26 april 1946*, s 50.
98. *Ibid*, s 26.
99. Schiller, *ibid*, s 68 f.
100. *Protokoll fört vid representantska-pets sammanträde 21-22 aug 1946* s 32 f.
101. Se även Sölvéns genomgång på rep-resentantskapsmötet 24-26 april (s 33).
102. Se s 180 f.
103. *Protokoll ... 21-22 aug 1946*. s 27.
104. *LO. Kongressprotokoll 8-15 sept 1951* s 267 ff och *ibid 31 aug-7 sept 1956* s 343 ff.
105. *Svenska Metallindustriarbetarför-bundet. Protokoll vid kongress 7-12 sept 1947* s 253.
106. Om branschråd, se uppsats av Rich-ard Sterner i *Medbestämmanderätten i före-tagen* (Stockholm 1956) och *Fackförenings-rörelsen och den fulla sysselsättningen* s 80 ff.
107. Se t ex Ture Flyboos inlägg i *Medbe-stämmanderätten i företagen och Fackföre-ningsrörelsen och den fulla sysselsättningen* s 70 f.
108. Se s 73.
109. *LO. Kongressprotokoll 2-9 sept 1961*, s 300 f.
110. *Ibid*, s 373.
111. *Ibid*, s 314.
112. *Ibid*, s 305 f.
113. *Ibid*, s 310.
114. Schiller, *ibid*, s 76 f.
115. *Ibid*, s 78 ff.
116. *LO. Kongressprotokoll 3-9 sept 1966* s 239 ff.
117. *Ibid*, s 242.
118. *Ibid*, s 245.
119. *Ibid*, s 246.
119. *Ibid*, s 246.
120. *Fackföreningsrörelsen och närings-livet* s 180 f och *Fackföreningsrörelsen och företagsdemokratin* s 74.
121. *Information, insyn, inflytande genom samråd. Referat från Metalls konferens kring företagsnämndsfrågor* (Stockholm 1967) s 3 f, 42.
122. *Ibid*, s 7.
123. *Ibid*, s 36.
124. Se uttalande av Olle Gunnarsson i *Metallarbetaren* nr 21 1966.
125. *Motioner. Sveriges Socialdemokra-tiska Arbetarepartis extra kongress 21-23 okt 1967* s 205.
126. *Protokoll. Sveriges Socialdemokratis-ka Arbetarepartis 23:e kongress 9-14 juni 1968* s 42.
127. *Ibid*, s 203, 215 ff.
128. *Metallarbetaren* nr 15 24/4 1968.
129. *Metallarbetaren* nr 1 1969.
130. *Svenska Metallindustriarbetarförbun-det. Kongressprotokoll 1-6 sept 1957* s 136. Vid 1947 års kongress hade den då kommunistiskt dominerade avdelningen i en motion hävdad att "kampen för Industriell Demo-krati" inte var en skolnings- utan en makt-fråga. "Verklig demokrati inom näringslivet" fordrade ett nytt avtal alternativt statliga åtgärder. Se *Svenska ... 7-12 sept 1947* s 251.
131. *Svenska Metallindustriarbetarförbun-det. Kongressprotokoll 20-25 aug 1961* s 270 f.
132. *Ibid*, s 268 ff.
133. *Ibid*, s 273 ff.
134. *LO ... 2-9 sept 1961* s 313.
135. *Ibid*, s 307 f.
136. Intervju med Sten Rosander 29/10 1981.
137. *Ibid*.
138. *Ibid*.
139. Sivert Andersson i *Svenska Metall-industriarbetarförbundet. Kongressprotokoll 14-19 sept 1969*, s 286.
140. *Svenska ... 14-19 sept 1969*, s 258 ff.
141. *Ibid*, s 263.
142. *Ibid*, s 264 ff.
143. *Ibid*, s 276.
144. Schiller, *ibid*, s 98 f.
145. *Svenska ... 14-19 sept 1969* s 276 f.
146. Intervju 29/10 1981.
147. *Fackföreningsrörelsen* nr 21 1969. Landssekretariatet beslöt emellertid redan i juni samma år att en sådan kommitté skulle tillsättas. Till bakgrunden hörde att den all-männa debatten på senare år "ägnat ökad uppmärksamhet åt demokratiseringen av företagen" (Olle Gunnarssons PM och i protokollet från landssekretariatets möte). Se Schiller, *ibid*, s 98 f.
148. *Motioner 1. Partikongressen 28 sept-4 okt 1969* s 11.
149. *Ibid*, s 14.
150. *Ibid*, s 17.
151. *Protokoll del 1. Sveriges Social-demokratiska Arbetarepartis kongress 28 sept-4 okt 1969* s 43.
152. *Ibid*, s 45 f.
153. *Ibid*, s 49.
154. *LO. Kongressprotokoll 4-11 sept 1971 del 1* s 431 ff.
155. *Demokrati i företagen* (Stockholm 1971) s 75.
156. *Ibid*.
157. *LO ... 4-11 sept 1971*, del 1 s 468 f.
158. *Demokrati i företagen*, s 74.
159. Schiller, *ibid*, s 106.

160. Ibid, s 105 f.
161. *LO . . . 4–11 sept 1971*, del 1 s 454 och 500.
- 161 a. *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1978*, s 195.
162. *Svenska . . . 14–19 sept 1969*, s 4.
163. Boel Flodgren, Håkan Hydén & Torsten Sandström, *Arbetsrätt* (Lund 1981) s 28.
164. Ibid, s 30.
165. Ibid, s 130 f.
166. Olle Hammarström "Medbestämmande 1977–1979 – en översikt" s 17 f i *Tre år med MBL* (Stockholm 1980). Om LO/PTK:s förslag, se densamme "Medbestämmandeförhandlingarna på SAF-LO-PTK-området" s 39 f i *Tre år med MBL*.
167. Hammarström, "Medbestämmande 1977–1979" s 18.
168. Ibid, s 27.
169. Ibid, s 27 f.
170. Horst Hart, *Vad betyder medbestämmandet för arbetsgivaren?* (Sociologiska institutionen Göteborg 1980) s 33 ff.

ARKIV

FÖR STUDIER I ARBETARRÖRELSENS HISTORIA • NR 21—22

Gunnar Heinsohn/Rolf Knieper

Otto Steiger

Arbetarrörelsen, barnbegränsningen
och befolkningsfrågan

Alva Myrdal/Gunnar Myrdal

Kris i befolkningsfrågan (1934)

Hans-Erik Olsson

Ungdomens fritid som problem —
en moraldebatt från 1940-talet

Anders Kjellberg

Från industriell demokrati till medbestämmande
— fackliga utvecklingslinjer 1917—1980

ARKIV

för studier i arbetarrörelsens historia utgiven av
Sällskapet för studier i arbetarrörelsens historia,
Fack, 221 01 Lund

INNEHÅLL

Gunnar Heinsohn, Rolf Knieper, Otto Steiger Arbetarrörelsen, barnbegränsningen och befolkningsfrågan	3
Alva Myrdal, Gunnar Myrdal, <i>Kris i befolkningsfrågan</i> (1934)	15
Hans-Erik Olsson, Ungdomens fritid som problem	26
Anders Kjellberg, Från industriell demokrati till medbestämmande	53

REDAKTION

Bernt Kennerström (redaktör) Måsv.
8 B, 222 33 Lund tfn 046/13 39 20;
Gunnar Olofsson (ansv. utg.) 046/
11 81 35, Sven E Olsson.

REDAKTIONSKOMMITTE

Lars Björlin, Mats Dahlkvist, Bengt
Furåker, Anders Kjellberg, Tom Ols-
son, Bengt Sandin, Sune Sunesson.

ADMINISTRATION

Postadress: Arkiv Fack, 221 01 Lund.
Gatuadress: Östra Vallgatan 25, Lund
(046/13 39 20).

Prenumeration: 45:- för tre nummer

vid direkt prenumeration. Preme-

ration för institutioner, bibliotek
eller via bokhandel etc. 80:-

Stödprenumeration: 75:-.

Lösnummerpris: 16:- (inkl. moms)

Postgiro: 53 85 44-8, Arkiv, Lund.

Bankgiro: 643-8717.

Omslag: Leif Thollander.

Sättning: UN-sats, Lund.

Tryck: GL-Tryck i Kristianstad AB.

Utgivningsort: Lund 1981.

ISSN 0436-8917.

BEFOLKNINGSPOLITIK

är temat i flera artiklar i detta num-
mer. I den första artikeln analyseras
arbetarrörelsens motsägelsefulla håll-
ning till barnbegränsning och födelse-
kontroll. Därefter återger vi ett par
centrala avsnitt ur Alva och Gunnar
Myrdals *Kris i befolkningsfrågan*, som
får illustrera en bestämd hållning till
dessa frågor. Också Hans-Erik Olssons
artikel om "ungdomsproblemet" kan
sägas falla inom vårt befolkningspoli-
tiska tema.

Numret avslutas så av Anders Kjell-
berg med en översikt över den svenska
fackföreningsrörelsens inställning un-
der 1900-talet till frågan om industriell
demokrati.

Inflation och portohöjning gör inget
undantag för Arkiv. Från och med
nu kostar lösnummer 16:- och pre-
numeration 46:-.